

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI SZEMLE

Dunakeszi - Alag Helyismereti Lapja

SZERKESZTŐSÉG: KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR
DUNAKESZI, KOSSUTH LAJOS U. 6.

FELELŐS SZERKESZTŐ:
LÓRINCZ RÓBERT

MEGJELNIK ÉVENTE HÁROMSZOR
KIADJA A KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR

R. Cs. türelemüvege

Jelenlegi számunk túlnyomórészt egyházi témákat ölel fel, így a címlapon is egy, a népi vallásossághoz köthető, a dunakeszi Révész István Helytörténeti Gyűjteményben őrzött tárgyat mutatunk be: R. Cs. türelemüvegét.

A türelemüvegek (Geduldflasche) készítése a XVIII. századig nyúlik vissza. Közép-európai elterjedésükhöz hozzájárult a bajor doboz- és játékaipar, amely többféle jelenettel gyártott türelemüvegeket. A magyar területeken a legrégebb türelemüveg 1784-re datálódik. A készítőknél fejlett térszemlélettel, konstruktív gondolkozásmóddal, és az átlagosnál jobb kézügyességgel kellett rendelkezniük. Pásztorok és bányászok készítették a legtöbbet, de rabok, illetve hosszabb betegségben szenvedők kezei alól is kerültek ki türelemüvegek. Közkedvelt ajándéknak számított.

A türelemüveg elkészítéséhez szükséges speciális eszköz volt a házilag készült csipesz, drótkampó vagy meghajlított esernyődrót, továbbá fapálcikákat is használtak a kompozíció üvegbe helyezésekor. Először megtervezték, mit szeretnének ábrázolni, majd elkészítették, és üvegen kívül összerakták az alkotóelemeket. A bravúr az volt, hogy a teljes kompozíciót – sokszor több részben – az üveg keskeny száján keresztül juttatták be a drótkampó és a csipesz segítségével. Ezt követően a részeket az üvegben összeékeltek vagy a csapokat itt ragasztották össze az előre rájuk kent enyv segítségével. Végül kivehetetlen dugóval lezárták a palackot.

A vallási témát ábrázoló türelemüvegek a házban központi helyre kerültek, azokat megbecsülték, óvták és a következő generáció számára is megőrizték. Az alkotások a család hitbuzgalmát és hitbéli ismereteinek gyarapítását is szolgálták. Magyarország legtöbb vidékén, így Dunakeszin is a szublóton tartották a türelemüvegeket.

R. Cs. türelemüvege 1935-ben készült, és Szabó Józsefné (sz. Rózsahegy Julianna) ajándékként került a gyűjteményünkbe. A felhasznált üveg típusa elterjedt volt a magyarországi készítők körében: 200 milliliteres, gyógyszeres üveg, szélessége 6, magassága 14,5 cm, súlya 0,148 kg. Témája is tipikusnak mondható. A vallásos türelemüvegek nagy csoportja Golgota-ábrázolást tartalmaz. R. Cs. türelemüvegében a Golgotán felállított három kereszt látható. A legnagyobb felirata INRI (= Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum = Názáreti Jézus, a zsidók királya). Az üvegben elhelyezett többi tárgy Krisztus fegyverei (arma Christi), vagyis a szenvedés eszközei közül került ki, amely fogalom a Krisztus elárulásával, megkínzásával és megfeszítésével kapcsolatos tárgyakat takarja. R. Cs. türelemüvegében a kalapács, a szögek és a legnagyobb kereszt hátoldalához támasztott lándzsa található. Helyet kapott még egy korsó is.

A Révész István Helytörténeti Gyűjteményben megtekinthető türelemüvege kiválóan illeszkedik a magyar népi vallásosság országos szinten fellelhető alkotásainak sorába.

(Kerekes Dóra)

TARTALOM:

R. Cs. türelemüvege	1
VARGA István József	
Az Alag-Dunakeszi Református	
Egyház története, 4. rész,	
1926-1930	2
KEREKES Dóra	
A dunakeszi Szent Mihály-	
templom harangjainak sorsa	
az első világháborúban	7
KOSZTOLÁNYI Tímea	
Egy lelkész portréja, 1. rész	11
ASZTALOS Mihály	
„Édenkert” a belvárosban	16

SZÁMUNK SZERZŐI:

ASZTALOS Mihály - ny. gépész-
mérnök
KEREKES Dóra - történész,
a Révész István Helytörténeti
Gyűjtemény vezetője
KOSZTOLÁNYI Tímea - tanár
VARGA István József - református
presbiter

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI
SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

Megjelenik évente háromszor,
1000 példányban

Alapító szerkesztők:

Csoma Attila és Lőrincz Róbert

Felelős szerkesztő:

Lőrincz Róbert

Szerkesztő:

Kerekes Dóra

Kiadja a Kőlcsey Ferenc Városi Könyvtár

Dunakeszi, Kossuth Lajos u. 6.

Felelős kiadó: Lőrincz Róbert

Nyomdai előkészítés:

Preysing Frigyes

Nyomda: Raszter Nyomda Kft.,

Budapest

ISSN 1789-9230

A lap megjelenését

Dunakeszi Város Önkormányzata
támogatja

A lapunk 2-6. oldalán szereplő idézetek és képek a református egyház nemrégiben feltárt saját irattárának anyagából származnak. A 7-10. oldalon található képek a Révész István Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonát képezik. A 11-15. oldalon szereplő fotók forrása: EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 3. doboz. A 16. oldalon szereplő négy fénykép Asztalos Mihály tulajdona.

VARGA ISTVÁN JÓZSEF

Az Alag-Dunakeszi Református Egyház története

4. rész, 1926-1930

1926 első napjaiban még mindig az adókvetés elleni fellebbezések foglalkoztatták a presbitériumot és Kirner A. Bertalan lelkészt. Januárban az egyházközség minden adófizetésre kötelezett egyháztagnak kiadott egy „Adókönyvecskét”, amelyben értesítik őket fennálló tartozásukról, és lehetőséget adnak a befizetésekre. A könyvecskében leírtak szerint a „szorgalmas szegényebbek adójukat le is szolgálhatják. [...] írásbeli panasz-nak van helye a presbitériumhoz.” 25 darab ilyen írásos beadvány maradt fenn az archívumunkban. Sokaknak valóban nehézségbe ütközött az adó befizetése, de többen a lelkészt bojkottálták. „Az utóbbi időben megint alattomosan, felelőtlenül és gyáván, lázítás, izgatás folyik az adó fizetés ellen. [...] Komoly, valamire való ember nem hagyja magát a tudáskodó és gonosz célzatú ember által félrevezettetni. Minden egyháztagnak tudnia kell azt is, hogy az 1923. év tavaszán néhány vasutas és barátai által kezdett és indított, lelkész-gyalázási ügy [...] véget ért. Bíróság a lelkészt mind a 36 vád alól felmentette, rehabilitálta; vádaskodókat pedig 5.300.000 K pénzbüntetésre ítélte.” Azok a főtí reformátusok, akiknek Alagon is voltak földjeik, a terület arányában kötelesek voltak az alagi egyháznak adózni. Ők is sokallták az összeget, ezért küldöttség ment Alagra. A tárgyalások után az egyháztanács revideálta a kvetést „abban a reményben, hogy a főtíak ezt a minimális adót húzódozás nélkül fizetni fogják, annál is inkább, mert az egyház ezen jogát a főtí külbirtokokkal szemben, noha az adóra szüksége volt, mindeztideig nem érvényesítette...” Kirner Bertalan írja: „[...] az egyháziadó befizetésénél mindég baj volt. Alag község maga is telepes lakosságból áll, és csaknem minden egyes lakos ház vagy telek törlesztéssel bajlódott. Ezer féle kifogást talált bármelyik is az adó ki nem fizetésével, s én, mint lelkész megértettem a lélek törődéseit és elnéző voltam ezekkel szemben, noha hónapokra, félesztendőre nem kaptam meg olykor a fizetésemet. [...] Külömböző ünnepélyek rendezésével igyekeztünk az adóhiányon pótolgatni. Szüreti mulatság, népiünnepély, kultur estély voltak azok, melyekből valami jövedelmet hoztunk az adó jövedelem pótlására.”

A Magyar Lovaregylet Igazgatósága az 1926-os esztendőre is engedélyezte a lelkész úrnak 10 hold föld bérbevételét holdanként 1 mázsa rozsért. „Egyben felhívom, miszerint az 1925. évről haszonbér fejében még hátralékos 550 kilogramm rozsot annál is inkább sürgősen beszolgáltatni szíveskedjék, mert arra a legközelebbi szegődmény-kimérés alkalmával feltétlen szükségünk van.”

Február 20-án megjelent az Alag-Dunakeszi Figyelő I. évfolyamának első száma, amelynek fejlécéről megtudhatjuk: „Megjelenik havonta, ára havi 2.000 korona. Szerkesztő Kirner Bertalan.” Az Ablak a házon! című vezércikkben így ír a lelkész az új „ablakról”: „Jöjjön mindenki és figyelje az eseményeket. Kopogtasson, szóljon be rajta. Hozza azt, amire szüksége van neki és embertársainak. Ez a »Figyelő« olyan szükséges ablak, melyen levegő áramlik át, hogy szolgálja társadalmi életünk egészségét.” A lapszám színes híreket is közölt községünk életéből. Visszaemlékezett a karácsony esti ünnepélyre, ahol gróf Pejácsevich Albertné Almássy Irma grófnő adománnyal örvendeztette meg a szegényeket. Negyven gyermek kapott cipőt, ruhát, élelmet. Az ünnepségen beszédet mondott az új lovaregyleti lelkész, Hoitschy L. Pál, és a jelenlévők között ott volt Hajnal Jenő főjegyző, Molnár Gyula bíró, Závodszy Géza jegyző, Kleiszner László mérnök és Romeiser Vilmos felügyelő. A szerkesztő írt Schejbál József zsoké és Kaposi Gizike esküvőjéről, Horthy Jenő afrikai elefántvadászatáról, az új dunakeszi plébános, dr. Lakatos Kálmán első szolgálatairól, a református egyház karácsonyi ünnepségéről, Czukkelter Gábor állomásfőnök Óbudára történő előléptetéséről, s Rác Lilike zongor

ALAG-DUNAKESZI FIGYELŐ

SZERKESZTI: KIRNER A. BERTALAN, ALAG. GE. KAROLYI UCCA 13

I. évf. 1926. április hó. — Husvétii szám.

TÁRSADALMI, KÖZMÜVELŐDÉSI, KÖZGAZDASÁGI, IRODALMI, SPORTKORI LAP

Megjelenik havonként, ára havi 2000 k
Hirdetések - Közlemények 50- 100- 150 ezer korona.

Közlemények Hirdetések A. D. „Figyelő” szerkesztőségébe
Alag (gróf Károlyi u. 13) küldendők.

raművészről olaszországi fellépéséről is. Az alagi római katolikus lelkész, Hoitschy L. Pál egyházközségéről így ír: „A kápolnához szép úton sétálva járni, ott istentiszteletet hallgatni, tetejében még egyházi adót sem fizetni, az alagi római katolikus hívek paradicsombeli állapota, amelyhez hasonlót sehol e hazában találni nem lehet.” Megemlíti a MÁV-műhelytelepet mint Dunakeszi egyik új nevezetességét, valamint szól a szükséges útépitésekről is. A mezőgazdasági tevékenységekkel kapcsolatban jelzi, hogy „a paradicsom termelés az utóbbi időben nem fizeti ki magát úgy, hogy abból a gazda egész évre való ellátást biztosíthassa, mert már a távolabb levő gazdaságok is ontják a paradicsomot.” Ezért Arany Sándor táblabíró, alagi birtokos felvetette, hogy kifizetődő lenne áttérni a paprikatermelésre. Szakemberekben sem lenne hiány, Örményi István, Kleiszner Károly, Fürst Sándor, Humbolszky László szakvéleményére támaszkodva jó eredmények várhatóak. Végül beszámolók következnek a jogászok, a jegyzők, az Alagi SC, az iparos kör, a lovaregylet, valamint a Levente Egyesület farsangi báljairól és az ágostai hitvallású evangélikus lutheránus-kálvinista estélyről. „A dunakeszi önkéntes tűzoltó testület mulatsága is élénk volt. Sajnálatos dolog azonban az, hogy a falusi mulatságokon valami kellemetlen incidens mindég előadja magát s gyakran molesztálják a beköltözött lakosokat a bennszülöttek, a maradi szokást, lassan-lassan, az értelmesebb elemek közbe lépésére le kell vetkőznie a falusiaknak is [...] a Farsang elmúlt – vidámság, gyönyörűség bőséges volt. Most tartunk böjtöt és látogassuk a templomokat is.”

Az Alag-Dunakeszi Figyelő húsvéti, második számában már sok hirdetés is található: alagi zongoratanárnő, rákospalotai temetkezési vállalat, dunakeszi varrónő, váci vaskereskedő, bútorgyáros, budapesti drótkerítésgyártó és gyógyáru-nagykereskedő promotálta magát. A címlapon megemlékezés olvasható az elhunyt Pejacsevich János grófról (1848–1926) és a március 15-i ünnepségekről. A szerkesztő újságalapításra vonatkozó kérelmét azonban a Belügyminisztérium két szám megjelenése után elutasította.

Áprilisban Alagra látogatott Kirner Bertalan volt sárospataki diáktársa, a később nagynevű lelkész, teológia tanár és egyházi író, Victor János (1888–1954). Előadását az akkor még ritkaságszámba menő vetítéssel tette érdekesebbé. „Kedves Öcsém! Köszönettel vettem f.h. 15dikére szóló szíves meghívásodat. Tegnap beszéltem villamossági szakértővel, akinek biztatására vállallhatom a gépem használatát 110 voltos feszültség mellett. Úgy-e bár vászonról (1-2 nagyobb abrosz vagy lepedő) gondoskodnak ott? Vagy fehérre meszelt sima fal is megfelel.”

Az esperesi vizitáció során napvilágra került, hogy Vitályos Imre presbiter, bankigazgató 1910-ben katolikus nőt vett feleségül, majd minden gyermekét a római katolikus egyháznak engedte át. „[...] a ref. egyház ellen reverzálist adó egyháztagok az egyházon belül tisztségeket, presbiterséget nem viselhetnek. Amidőn ez elől az intézkedés elől ki nem térhetek, tudomásodra hozom, hogy az egyházi presbiteri tisztséged nem tartható, miért is helyedbe a soros presbiter behívott.” Az esperes utasítására a lelkésznek visszamenőleg – 1907 februárjától – el kellett készítenie a vegyes házasságokról szóló kimutatást. Ebben a füzetben megtalálható a fent említett alagi házasságkötés is: „Gidófalvi Vitályos Imre Ferencz a máv. közp. menetjegyirodájának főtisztviselője, ref., sz. 1882 aug. 7., lakik Dunakeszi. Kleiszner Hedvig r. kath. szül. 1889. szept. 2., lakik Alag. 1910. szept. 24. Minden gyerek r. katolikus vallású. M. kir. közjegyző 313/1910 sz.” Vitályos Imrét vegyes házassága miatt rövidesen lemon-

datták presbiteri tisztségéről. (A Vitályos család sírja ma is látható a régi alagi temetőben.)

Még az év elején Kirner lelkész kérelemmel fordult Strauss Pál kormányfőtanácsoshoz: „Abba a nagy építkezésbe, melyet méltóságod alagi birtokán tervez, egyházunk református templom-építéssel óhajt bekapcsolódni. Most a tervezet kezdetén rendkívül szerencsés dolog lehetne az építkezést az utcák, házak elosztására nézve is egy kis csinos templomcskával változtatás tenni.” Szeptember 28-án „költség-előirányzat” is készül az építendő református templomról, amelynek összege 969 millió egyszázezer koronába került volna Szabó Lajos budapesti tervezőmérnök szerint. (Mocsy Mihály espereshelyettes azonban csak 1927 elején engedélyezte az alagi református egyháznak, hogy igényt jelentsen be templom, lelkészlak, iskola és kántortanítói lakás részére szükséges telek megvásárlására.)

Az 1926-os évben nem tértem ki részletesen az egyház pénzügyi nehézségeire, legyen elég erre a következő végzés: „[...] elrendeli, hogy a tkvi iroda a jelzálogot 30.000.000 Kor. váltóhitel tőke, ennek 1926. évi október hó 14. napjától járó 12% kamata késedelmes fizetés esetén s a tőke után fizetendő havi 1,5% és 6.000.000 Kor. költségbiztosíték erejéig az alagi 90. sz. tkvi betétben A-1 sorszám alatt foglalt Alag-Dunakeszi református egyház nevén álló ingatlanra s ennek tartozékaira és hasznélvezetére a Váci Takarékpénztár váci bej. cég javára kebelezze be.” Ezt követően Öry Lajos verese egyházi lelkész, pénzkezelő tájékoztatta Kirner Bertalant az elmaradt nyugdíj- és közalapi járulékokról, összesen 17 millió korona tartozásról. Végül a község is jelentkezett 1,2 millió korona adóhátralék nyolc napon belüli befizetését kérve.

Az anyagi gondok ellenére Szemere Kálmán főgondnok saját pénzén leelőlegezte azt az épületet (ma a Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár otthona), amelynek egyik felébe az egyház református kultúrházat tervezett, a másik részét pedig vendéglátói célra adták bérbe. Az Egyházi Híradó decemberi számából már arról értesülhetünk, hogy „a szépen rendbe hozott imaterem mellett az egyház most már egy tekintélyes kultúrteremmel is rendelkezik, mely előadások, varró-órák, vasárnapi iskolák, játékdélutánok, énekórák, vetített képek előadása, teaesték és más hasonló irányú dolgok céljára szolgál. Ennek a teremnek a felavatása november 18-án a szokásos csütörtöki bibliaóra keretében történt, mely alkalommal a felavató beszéd I. Mózes XVIII. 11-22. alapján volt. Az iskolás gyerekek énekkel, szavallatokkal működtek közre.” Közöttük volt Gérecz Ödön presbiter fia, Gérecz Árpád is.

December 29-én összeült a presbitérium, és kimondta a református iskola szervezésének és egy kántortanító felvételének szükségességét. „[...] terobe vett mintaiskolává nyilvánítás esetén az egyes tanulóktól szedni szándékolt havi 10 pengő tandíj olyan tetemes kiadást jelent, ami valószínűvé teszi azt, hogy az iskola néptelen marad.”

1927. január 23-án a Református Társaskör és Ifjúsági Egylet bemutatta az Iglói diákok című szindarabot. Az elő-

adást februárban még kétszer megismételték. Február 4-én megrendezték az első tea- („*thea*”) estélyt, ahol 45 fő jelent meg. A református egyház tavasszal is több rendezvényt tartott a Kultúrházban, például volt estély csak a nagymamaknak, és újabb teaestélyt is szerveztek.

Február 13-án zajlott „*az alagi református egyház ifjúságának alakuló gyűlése*”. Ifjúsági elnöknek Szabó Lajost, titkárnak Nagy Endrét, ellenőrnek Lajos Jenőt, jegyzőnek Lajos Gyurkát, pénztárosnak Szakács Miklóst választották.

Az áprilisi adófükönyv eredetileg 529 nevet tartalmazott, de a felülvizsgálat után több adófizetőről bebizonyosodott, hogy időközben elköltözött, elhunyt, illetve egy fő katolikus lett, de így is több mint 500 adófizető maradt, többségében adótartozással. Adózók megoszlása: Alag 160, Dunakeszi 110, Kundháza 26, fóti külbirtokos 213 fő. Találkozhatunk a híres angol zsoké, Robert Adams nevével is, aki „*megajánlja*” 24 pengős adóját. A lelkész adója 23,80, gróf Pejacsevich Jánosné 26,60, az angol idomár-feleség Reeves Herbertné 43, Szemere Kálmán főgondnoké 18,24 pengő volt.

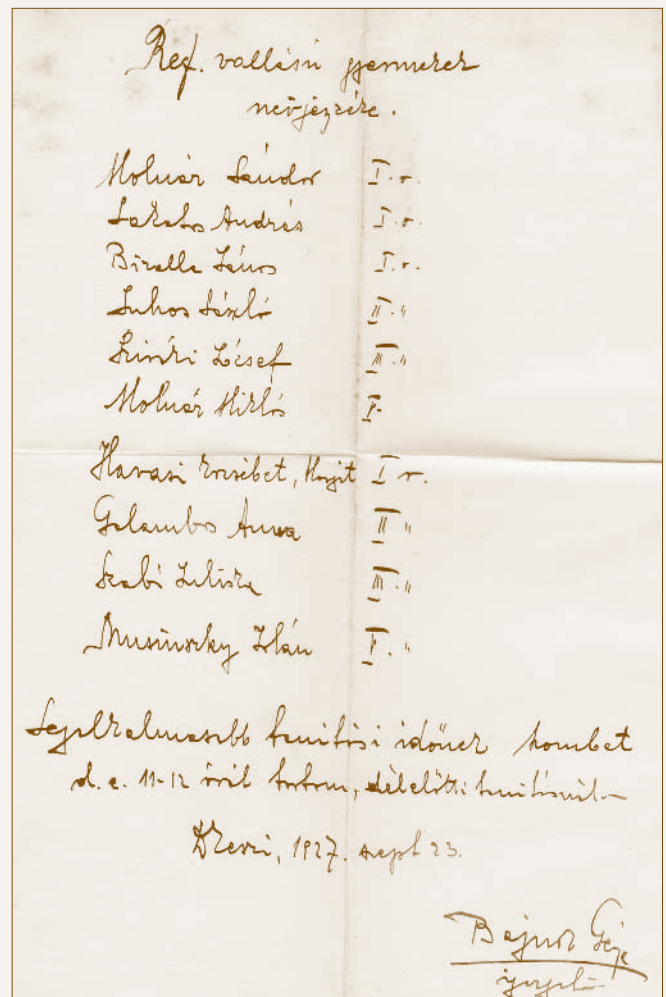
Április 30-án megérkezett az oly régóta várt értesítés a Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete bélyegzőjével. „*Nagy-tiszteletű Evangélikus Református Egyház, Alag. Van szerencsénk értesíteni, hogy az általunk végrehajtandó 45380/1926. O.F. B. sz. ítélet folytán a t. Cím a község határában 15 kat. holdnyi földjuttatásban részesült.*” Ezek voltak a legendás csomádi földek, amelyeken öt éven át gazdálkodott Kirner lelkész úr.

Nagyon érdekes dokumentum maradt fenn 1927. május 26-ról. „*Az alag-dunakeszi Ref. Egyház első imaház (torony) csillagjába elhelyezett írás másolata.*” Az írás tartalmazza a református vallású növendékek és iskolaigazgatók névsorát, nyolc egyháztag nevét, a konfirmáltak névsorát, a presbitérium tagjainak nevét: Kirner A. Bertalan, Szemere Kálmán, Horthy Jenő, Juhász Ferencz, Maracskó Lajos, Varga József, Szép Károly, Csizmadia Lajos, Szabó Lajos, Gérecz Ödön, Szvoboda István, Ozsváth Károly. Az irat végén feltüntetik: „*Egyház alakult: 1921-ben, első lelkész: Kirner A. Bertalan, esperes: Nagy Ferencz, püspök: dr. Ravasz László.*” Fennmaradt az ünnepi istentiszteleti énekek sorrendje is: „*I. Istentisztelet: 25, 60, 100, 217. II. Konfirmáció vizsga: 218. III. Csillagfeltétel (kint) XC, imádság (bent) 37 (harangozás). IV. Díszgyűlés (Kultúrterem).*”

Gombolai Ferenc alagi tréner feleségének, Dalmadi Lídiának nem engedélyezte az egyházmegye, hogy a fóti egyház kötelékébe átlépjen: „*A magyar korona országainak minden református vallású lakosa és állampolgára annak az egyházközségnek rendes tagja, a mely polgári lakóhelyén alakult.*” A tréner ez ügyben később a püspökhöz fordult, levelét így zárta: „*Méltóztassék kérésemet jó indulattal kezelni, ami által mentesítve lesz feleségem attól, hogy a rom. kath. vallásra kényszerüljön áttérni.*”

Az alagi Községileg Segélyezett Nyilvános Polgári Fiúiskola és Internátus tanári kara szeptember 14-én alakuló értekezletet tartott, ahová hivatalos volt a református lelkész is. Alagon húsz, a dunakeszi katolikus elemi iskolában tíz református vallású gyermek kezdte meg a tanévet. Őrizzük az előző, 1926/27-es tanévben a kundháztelpepi, a műhelytelpepi, a dunakeszi, valamint az alagi iskolákba járó 58 református növendék névsorát is.

Jegyzőkönyv a november 8-i presbitériumi ülésről: „*A presbitérium komoly megfontolás után szükségesnek mondja ki egy ref. óvoda felállítását. Erre vonatkozólag lépéseket tesz arra nézve, hogy az óvoda felépítését bármilyen úton, módon és bármilyen se-*

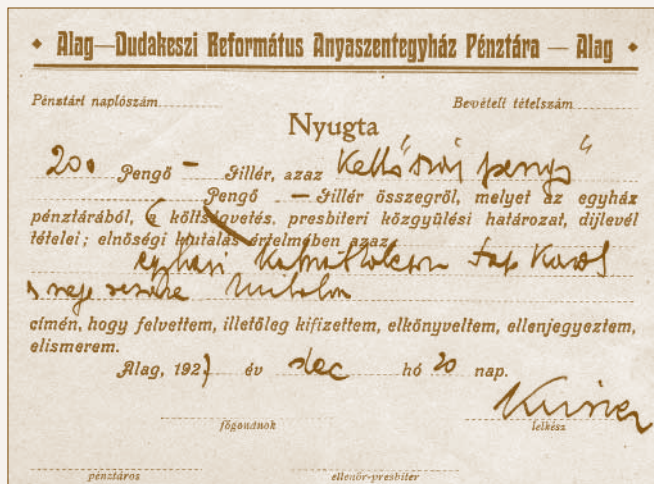

A dunakeszi katolikus iskola református növendékeinek névsora

gítséggel felállíthassa. Ezen okból óvónői díjlevelet állapít meg a következőkben.”

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület november 17-én kelt levelében az alábbiakat olvashatjuk: „*Van szerencsénk értesíteni, hogy hozzánk benyújtott kölcsönkérelmei folytán [...] az alag-dunakeszi egyházközség részére [...] 50.000 P-nek megfelelő dollárkölcsönt engedélyeztünk.*” A várható kölcsön terhére – Kirner lelkész javaslatára – a presbitérium ingatlanvásárlásokba kezdett. Az első vásárlás története még az év elejéig, 1927. január 21-éig nyúlik vissza, amikor is csikbánkfalvai Keresztes Ákos nyugalmazott huszárcapitány és neje, sz. Tamássy Edit alagi lakosok évi 20 millió koronaért bérbe adták a Fóti út és a Huba utca sarkán álló ingatlanjukat (Huba u. 6. szám, „Patika-ház”) Varga József szakácsnak, aki szintén alagi lakos és református egyháztag volt. Varga úr – Fóti úti bejárattal – vendéglőt rendezett be az épületben. Mivel közel volt az imaházhoz, Kirner lelkész – presbitériumi felhatalmazással – tárgyalni kezdett Varga Józseffel az épület megvásárlásáról parókia céljára. A megegyezés megtörtént, éltek a bérlő elővásárlási jogával, és az ő képviseletében Kirner lelkész augusztus 3-án megegyezett a Keresztes házaspárral. A vételár 18 800 pengő, azaz 220 millió korona volt. 8000 pengő előleget kifizetett az egyház. A szerződés tartalmazta, hogy a „*Vevő tudomásul veszi, hogy az 1./ pontban körülírt ingatlanon Vargha József alagi lakosnak bérleti joga áll fenn.*” Az egyházkerület főgondnoka és aljegyzője a vételi szerződést jóváhagyta, decemberben a váci telekkönyvi ható-

ság is bejegyezte (1239. és 1240. hrsz.). December 15-én Varga József vendéglős a következőket írja: „A ref. egyház az általam bérelt Keresztes-féle házat megvásárolta parókia részére, azonban mivel jelenlegi lelkésznek saját háza van, az egyház az épületet bérházzá és üzlet helyiséggé alakítja át. Úgy alakítja át, hogy a Fóti úton két bolt helyiséget, a Huba utcai udvaron pedig apró lakásokat épít.” Varga úr kérte az egyházat, hogy számára a bérletet 15 évre biztosítsa, és a pincét továbbra is ő használhassa. Továbbá kérte, hogy az egyház az általa használatba vett Fóti úti üzlethelyiséggel megegyező alapterületű helyiséget építsen a Huba utcában vendéglője számára.

Pénztári nyugta 1927-ből

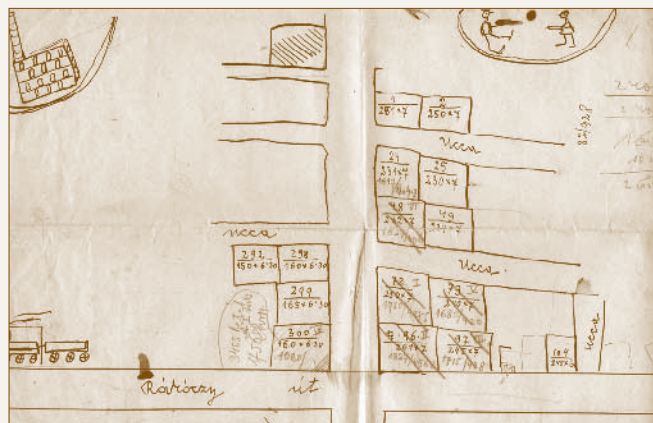
December 13-án hagyta jóvá a presbitérium (Szemere Kálmán, Juhász Ferenc, Varga József, Szép Károly, Szabó Lajos, Csizmadia Lajos, Szokolai István) a Bojár-féle ingatlanok megvásárlását. Nevezett telkek a Hunyadi János és a Rákóczi út sarkán található, ide bérlakásokat, nyugdíjas házat és iskolát, óvodát, templomot, parókiát tervezett építeni az egyház. A fentiek mellett még budapesti ingatlanvásárlást is terveztek, előzetes felméréseket végeztek a Grassalkovich és a Nagytemplom utcákban eladásra kínált bérházakban. Erről így ír Kirner lelkész 1933-ban: „A Pesti német lut. egyház példájára egy olyan ingatlan szerzésére gondoltunk a mely örökidőkre biztosítja az alagi egyház jövedelmi forrását. Azért 1927-ben – mint a többi egyházak is – 8800 dollár kölcsön felvételére kértünk és kaptunk engedélyt, a mely kölcsön a fent levő adósságok, kötelezettségek kiegyenlítését és egy olyan ingatlan megszerzését tegye lehetővé a mely a teljes kölcsön kamata illetve annuitását biztosítja és így 25 év múlva az ingatlan az egyház tulajdonába maradván nagyban könnyíti az egyház fennmaradását.” 1928-ban így emlékezik a lelkész: „Az egyházi hatóság engedélye után a kölcsön 1927-ben felvéve, a fenti határozatok és engedélyek szerinti értelemben felhasználva, szépen indította az alagi egyházat a további fejlődés felé. Annyira, hogy mindinkább többfelé irigylés tárgyát képezte és többen gondoltak az alagi lelkész állás betöltésének elnyerésére. Cserét is kínáltak, én azonban nem akartam a szépen indult egyházat odahagyni, és különben is én akartam az alagi templomot felépíteni részint a hűség érzése, részint a szülőség, a szerzett jog alapján is, így természetes, hogy minden ajánlatot visszautasítottam. [...] az egyházzal, melyet én és feleségem szerveztünk meg, és a családommal koplaltam meg, jogom is van ragaszkodni. Csináltam is tehát lelkesen az egyházamat. Még inkább annimálva magunkat és 1928-ban többre igyekeztünk [...]”

Az Alag-Dunakeszi Figyelő meglévő utolsó, 1927. decemberi számában az alagi parcellázás volt a vezető téma. „Alagon jövőre három helyen lesz hatalmas parcellázás. És az mind az úgynevezett kis állomástól [ti. akkor a vasútnak a Rákóczi út elején is volt megállója] kiinduló Rákóczi út mentén húzódik végig. Az első a kis állomás mellett, a Dunakeszi gazdáknak a Rákóczi úti alagi oldal és a vasút töltés között, délnyugatra beszorult földparcellája kerül felmérésre. A második felosztandó parcella lesz a Rákóczi út északi oldalán, a község házával szemben fekvő Strausz Pál tulajdonát képező, régi Kleiszner féle föld terület; míg a harmadik földtömb, mely parcellázás alá esik tovább a Rákóczi úton, Fót község, tehát keleti irányban a Szentgyörgy ucca utáni Arany Sándor féle földterület. Ezek a beépítésre váró földterületek nagyban elősegítik Alag hatalmas fejlődését. És a Rákóczi út, mely éppen a vasút állomásnál kezdődik, Alag község szép sugár Andrassy útjává fejlődhetik [...]”.

1929. január 11-én Szemere Kálmán főgondnok váratlanul lemondott tisztségéről. Indokai szerint az egyház mindent elért, amit ilyen rövid idő alatt lehetséges. „Van imaháza, van földje, s megkapta az amerikai kölcsönt is.” Ráadásul Pestre költözött, így nem tudja intézni az egyház folyó ügyeit. De a fő ok a levél végén derül ki: „Úgy látszik, hogy nincs is rám már ott szükség, mert ellen esetben Karácsony és új év táján még is felkeresett volna engemet kedves Tiszteletes Úr! Szívvelyesen üdvözli Szemere Kálmán.” (Lemondását azonban nem fogadták el, később megbékítették.)

Tovább bonyolódott a Fóti út-Huba utca sarkán megvásárolt ingatlan sorsa. Alighogy megjött a királyi járásbírósg levele az adásvétel bejegyzéséről, az egyház máris továbbadta az épületet Kis János és neje, Rózsa Klára dunakeszi lakosoknak. Márciusban leltárt vettek fel a Varga József által bérelt ingatlanról. Április 2-án felülvizsgálta a presbitérium a bérleti szerződést, és azt az alábbiakkal egészítette ki: „[...] ha a bérlő az egyházzal szemben való támadó és kicsinyeskedő gúnyolódásait abbahagyja. És illetlen megjegyzéseivel, hogy ő »Az egyházra és papra keres« teljesen felhagy és ezen megjegyzéseit nem fogja fűszerezni a vendégeknek kiszolgáló pohár borocskához.”

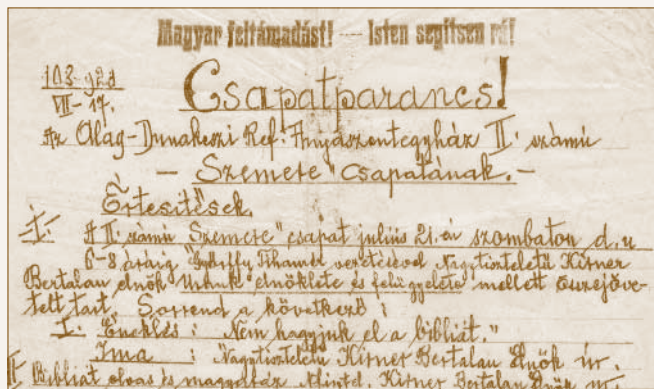
Az egyház június 27-én vételi ajánlatot tett „a Strauss Pál úr tulajdonát képező alagi Rákóczi és Hunyadi út sarkán lévő [...] cca. 2000 négyszögöl kiterjedésű telkekre.” Vannak tervrajzaink az itt felépítendő „Otthonról”, és az ugyanoda tervezett templomról, továbbá megvan a lelkész vázlata a helyszínről, valamint a templombelsőről (közel 150 ülőhely). Az esperes levélben azonban óvatosságra inti az egyházat: „Tekintettel alacsony adójövedelemre és csekély vagyponra, tervezett építkezés mibenléte előbb alaposan tisztázandó.”

Kirner lelkész vázlata a Rákóczi és Hunyadi utca környékéről

Folytatódta a budapesti bérházvásárlás előzetes felmérései is. Sorra kérte be az egyház az eladásra meghirdetett bérházak házbérfelvétele-kimutatásait: Böszörményi út 3/c, Grassalkovich utca, Nagytemplom utca 21., Erzsébet királyné körút 67., Újpest, Tavasz utca 76. A csomádi föld közelében erdővásárlást is tervezett a presbitérium, valamint határozatba foglalta „[...] fölterjeszti az Alagon lévő Fejuk-féle házat is, mely árverésen dr. Kun Tibor budapesti ügyvéd tulajdona lett. Ezen épület kedvező fekvésénél fogva az egyházi társadalmi élet, ifjúsági egyesület, cserkész szövetség céljaira rendkívül alkalmas.”

Július 21-én csapatgyűlést tartott a június 17-én Hegedűs Elek csapatparancsnok vezetésével alakult „Cserkész-csoportosulás”. Az Alag-Dunakeszi Református Egyház Ifjúsági Szemere Csoportjába önként jelentkezők között volt váci reáliskolai tanuló, bölcsészhallgató, kertész, szakács és műszerész tanuló, gimnáziumi, polgári és elemista növendék, technológus, valamint orvostanhallgató is. Köszönésük „Magyar feltámadást!”, a felelet pedig „Isten segítsen rá!” volt. Ismerjük a cserkészek következő szombatja tervezett programját is: „Tábortűzet rendezhetünk a Duna partján és az éjszakát ott töltjük; ott kondérba főzünk vacsorát és másnapra ebédet, stb. Az anyagot vagy összeadni, vagy pénzt kell kivetni. Éjjel őrséget állítunk, meleg pokróc és szalma kell. Fürdőzés, játékok, tábori élet.”

A református cserkészek Csapatparancsa

Az esztendő várva várt eseményének időpontját szeptember 27-ére tűzték ki, amikor is generalis visitatióra várta dr. Ravasz László (1882–1975, püspök: 1921–1948) püspököt, a Magyar Tudományos Akadémia és a Főrendiház tagját. A református egyház meghívókat küldött a községi előljáróságok, iskolák, egyházak, a MÁV, a lovaregylet, a Műhelytelep és egyéb méltóságok számára. Három válaszlevél maradt fenn: az Alagi Polgári Fiúiskola igazgatója örömmel várta növendékeivel az eseményt, Alag község iskolaszéke nevében Molnár Gyula és Hajnal Jenő üdvözlőné a püspök urat, míg Bajnok Géza igazgató elhalaszthatatlan kerületi gyűlés miatt kimentette magát. „Programtervezet: ½10 órákor érkezés Vácra autón. Az alagi vasúti hídnál fogadjja Molnár Gyula községi bíró; – A pavillon előtt az ünnepély helyszínén a »Magyarság« Dalegylet énekszámát után Kirner A. Bertalan református lelkész; – A vendégek reggelizése; 10–11 óráig Istentisztelet a pavillon dísztermében; 11–½12 óráig üdvözlések a pavillon kistermében; 12–½1 óráig püspöki látogatás; ½1–1 óráig a MÁV műhely megtekintése. A püspököt az igazgatóság nevében Bíró Sándor máv főfelügyelő üdvözlö. A MÁV műhelytelepi »Magyarság« Dalárda rövid tisztelő hangversenye a méltóságos püspök úr tiszteletére; 1¼–2¼ óráig díszbéd a pavillon

dísztermében. (Teríték ára 4,50 fillér); 2¼–3¼ óráig a püspök úr és kíséretének pihenése a pavillon lefoglalt szobáiban; ¾3 után a püspök és kíséretének elutazása autón, a kisalagi ref. egyház meglátogatása.” „Istentiszteleti sorrend: 1. Kezdő ének: 63. dicséret (Jövel szent lélek). 2. Közének XC zsoltár (1 és 2 vers) (Te benned bízunk). 3. Imádság és Bibliaolvasás (püspöki kíséret egy tagja). 4. Közének: éneklő a Magyarság dalárda (Műhelytelep). 5. dr. Ravasz László püspök úr igehirdetése. 6. CV zsoltár (Adjatok hálát az Istennek). 7. Imádság és a gyülekezet megáldása. 8. 37. dicséret (Isten áldd meg a magyart).”

ÁLDÁS-BÉKESSÉG – MINDEN JÓ LÉLEKNEK!

Az Alag-Dunakeszi Református Anyaszentegyház
1928 szeptember hó 27-ikén, csütörtökön délelőtt
9½ órákor, generalis visitatióra várja főtiszteletű és méltóságos

dr. RAVASZ LÁSZLÓ püspök urat,
a Magyar Tudományos Akadémia és a Főrendiház tagját.

Ezen alkalommal az ünnepélyes Istentisztelet a pavillon dísztermében lesz megtartva. Az ünnepély lefolyása után díszbéd lesz, melyre a címzett urat és családját tisztelettel meghívja az ALAG-DUNAKESZI REF. EGYHÁZ vezetősége.

Ravasz László püspök „visitatiójának” meghívója

A MÁV továbbra is megbízta Kirner tiszteletest a műhelytelepi elemi iskola protestáns vallású növendékeinek hitoktatásával. Az alagi református tanító ekkor Hegedűs Árpád volt, havi 50 pengős fizetéssel.

Az esperesi kánoni vizitációt Mocsy Mihály május 22-én tartotta: „[...] Az alkalommal az egyháznak főként anyagi ügyeit fogom tüzetesen megvizsgálni, miért is kérem, hogy arról hű és tiszta képet készíteni és bemutatni szíveskedjenek.”

A Kossuth utcai „Kultúrház” még novemberben is felújítás alatt állt, de az épület másik felében üzemelt a vendéglő. A bérlő – Szabó Lajos – ellen a Tokaji borpince és áruforgalmi Rt. 459 pengő erejéig árverést kért. Árverésre került Alagon a Kölcsey utcában egy biliárdasztal, egy söntésasztal, székek, asztalok és dákók. Bérlő képviselőjében az egyház halasztást kért, de az állampénztár nem vehette figyelembe kérésüket, „mert az ingatlan még a mai napig is az eladó nevében áll.”

1929. november 2-án Kirner A. Bertalan az alábbi levelet küldte az esperesnek: „Nagy tiszteletű esperes úr! Alolított ref. lelkész ezennel bejelentem, miszerint az általam szervezett, alapított Alag-Dunakeszi ref. anyaszentegyház lelkészi állásáról, melyre egyhangúlag hívtattam meg, lemondok és kérem ebből kifolyólag nyugdíjaztatásomat.” Az egyházi vezetés elfogadta a lemondást, de a 45 éves lelképásztor nyugdíjaztatását nem hagyta jóvá. Valószínű, hogy a lemondást előzőleg szóban is megtette, mert az új lelkészt már október 8-án kirendelték. „Az állásáról lemondott Kirner A. Bertalan lelkész úr helyettesítésével tiszteletes Tóth János újpesti vallástanákos és segédlelkész urat bízom meg és kérem őt, hogy az alagi ref. lelkészi hivatalt és annak irattárát, ingóságait és értékeit leltár mellett Sáfár Béla és Tarnay Endre tanácsbíró urak, valamint a presbitérium jelenlétében vegye át és arról engem értesítsen. A lelkészi hivatal átvétele sürgősen foganatosítandó. Tudomásom szerint a tanácsbíró urak, mint vizsgálóbiztosok f. hó 9-ikén egész napon Alagon lesznek. Üllő, 1929. október 8. Kiváló tisztelettel: Mocsy Mihály esperes.”

KEREKES DÓRA

A dunakeszi Szent Mihály-templom harangjainak sorsa az első világháborúban

Világháború és hadigazdálkodás

Az első világháború során a hadban álló felek olyan tömegeket mozgósítottak és állítottak hadrendbe, akiknek az ellátása – tekintettel arra, hogy a háború az előzetesen számoltnál jóval hosszabb időre nyúlt – mind nagyobb problémát jelentett. A ruházat és az élelem biztosítása mellett a hadianyag-ellátás is gondot okozott. A leggyorsabban a tüzérségi és géppuskalövedék fogyott, amelynek alapanyaga a réz volt.

A hadban álló felek számára a hadigazdaság megszerzése nagy kihívást jelentett, mivel még az előzetekintő Németország is azt várta, hogy a háború 1914 októberére véget ér. Az államok így kénytelenek voltak beavatkozni a gazdaságba, hiszen nemcsak a front, de az otthon maradtak ellátását is biztosítaniuk kellett. A hadigazdálkodás minden államban nyersanyaghiánnyal járt együtt. Németországban azonban – Walther Rathenau (1867–1922) előrelátó gazdasági javaslatainak, majd intézkedéseinek köszönhetően – hamarosan sikeres modellt alakítottak ki, amelynek segítségével a német területek nyersanyaghiánya átmenetileg csökkenthető volt. Rathenau javaslatai között szerepelt, hogy a német hadügyminisztérium hozzon létre egy ún. nyersanyaghivatalt, amely a háború során fontos nyersanyagok központi beszerzését és elosztását intézi. A hadügyminiszternek, Erich von Falkenhaynnak (1861–1922) bemutatott tervei elnyerték az ország vezetésének tetszését, és a tárca létrehozta a nyersanyagügyi osztályt (*Kriegrohstoffabteilung*). Ennek feladata volt, hogy a német ipar legnagyobb üzemeinek központi felügyelete révén biztosítsa a hadiipar számára a nyersanyagot. Az osztályt 1914 augusztusa és 1915 márciusa között Rathenau vezette. Jelenlegi elemzések azt mutatják, hogy Rathenau-nak ezzel a kezdeményezéssel sikerült elhárítania egy komoly nyersanyagkrízist, és az angol blokádnál azonnal kialakuló nyersanyaghiány következményeit is képes volt mérsékelni.¹ A nyersanyagok központi elosztása és hatósági áras értékesítése lehetővé tette a hadiipar működőképességének fenntartását.

A Rathenau-modellt számos más, hadban álló államban is alkalmazni kezdték. Nagy-Britannia és Franciaország esetében is koncentrálták a nyersanyag-gazdálkodást, de nem a hadügyi tárca, hanem a kormány irányítása alatt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a német, illetve a brit–francia megoldás is megjelent: Ausztria – a Rathenau-modellnek megfelelően – a hadügyi vezetés alá rendelte a nyersanyagok begyűjtésének és elosztásának feladatát, míg Magyarország a kormányra bízta ezt.²

A hadigazdálkodásra való áttérés során Magyarországon is megkezdődött a legfontosabb, legszükségesebb nyersanyagok (és termények) beszerzésére, illetve elosztására szakosodott központok kialakítása. Ezek – ha szükséges volt – szabályozták az adott nyersanyag vagy termény piaci forgalmát, árát, illetve gondoskodtak arról, hogy elsődlegesen az állami szükségletek kielégítésére kerüljön sor. Felvásárolták, nyilvántartották és forgalmazták a rendelkezésre álló készleteket. A 19. század második felétől Magyarországon megtelepedett gyáriparosok (pl. a Dunakeszin pont ebben az időszakban megtelepülő „Oceán” Magyar Konzervipari és Kereskedelmi Rt.) az állami központokkal kötöttek szerződést, ha túl akarták élni cégeikkel a háborút. Sok korábbi nagyvállalkozó hadiiparosként hatalmas összegeket halmozott fel.

A hadigazdálkodásra áttérés alapját két olyan jogszabály jelentette, amelyeket 1912-ben, a balkáni háborúk idején hoztak meg. A LXIII. törvény szabályozta a háború esetén fogantatható kivételes intézkedéseket, míg a LXVIII. törvény a hadiszolgáltatásokról rendelkezett. Utóbbi tartalmazta, hogy az üzemeket és azok személyi állományát is igénybe veheti a kormány, ha a háborús érdek úgy kívánja. A háborús időszakban azután tovább szabályozták a hadigazdálkodás kereteit. Az 1914. évi L. törvény első paragrafusa intézkedik a hatósági ármegállapítás lehetőségéről, a harmadik paragrafus pedig a közszükségleti cikkek rekvirálására ad lehetőséget. Ezt követően valószínűleg számos iparos és más termelő igyekezett eltitkolni készletei nagyságát, mivel az 1915. évi XIII. törvényben már szabályozták a közszükségleti cikkek bejelentési kötelezettségét, amelyet az 1916. évi IV. törvény tovább szigorított.³

A Monarchia – így Magyarország – számára a réz beszerzése jelentette a legnagyobb feladatot, ezért a Magyar Szentkorona Országainak Fémközpontja Rt., mint ágazati hadiipari központ, erre fordította a legnagyobb figyelmet. A Monarchia legnagyobb rézbányája Salzburgban volt (1885-ben ez a bánya adta a teljes rézkitermelés 70%-át, ám ez is csak 5144 métermázsza rezet jelentett),⁴ de a magyar területeken már a háborút megelőzően is elsősorban importrezt, mégpedig amerikai behozatalból származó nyersanyagot használtak fel. Ennek elmaradása komoly ellátási gondokhoz vezetett. A rézhiány Magyarországon már 1914 végén jelentkezett, elsősorban a közfogyasztásra termelő ipar területén. A hiány pótlására először is a meglévő, nem sokkal korábban a környező, ekkor még semleges államoktól felvásárolt készletet zárolták, a lakossági felhasználást korlátozták („Aranyat vásért!”, majd „Rézmozsarát vasmozsárért!” akció), és szigorú számadást írtak elő.⁵ Már ekkor létrejöttek az első fémközpontok, ahol csere útján próbálták a szükséges nyers-

1 Sabrow, Martin: *Die verdrängte Verschwörung. Der Rathenau-Mord und die deutsche Gegenrevolution*. Frankfurt, Fischer Taschenbuch, 1999. 17.; Thoss, Bruno: *Der Erste Weltkrieg als Ereignis und Erlebnis. Paradigmenwechsel in der westdeutschen Weltkriegsforschung seit der Fischer-Kontroverse*. In: Michalka, Wolfgang (Hrsg.): *Der Erste Weltkrieg. Wirkung, Wahrnehmung, Analyse*. Weyarn, Seehamer, 1997. 1026. 1012–1043.

2 Völgyesi Zoltán: *Hadifémgyűjtés, rézrekvirálás az első világháborúban*. In: *Archívnet*, 14. (2014) 3. sz. http://www.archivnet.hu/gazdasag/hadifemgyujtes_rezrekviralas_az_első_vilaghaboruban.html (A letöltés ideje: 2018. április 12.)

3 Tempfli József: *Magyarország ipara az első világháború idején*. In: *Bolyai Szemle*, 16. (2007) 1. sz. 102–103., 101–109.

4 Menger Károly (szerk.): *Salzburg közgazdasági élete*. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen, 1885–1902. IV. kötet: Felső-Ausztria és Salzburg*. Bp., Magyar Királyi Állami Nyomda, 1889. 427.

5 Topor István: „Ne késsetek harangok, siessetek csatába...” In: http://nagyhaboru.blog.hu/2016/09/14/_ne_kessetek_harangok_siessetek_csataba..., 2016. szeptember 14. (A letöltés ideje: 2018. április 11.)

anyagmennyiséget biztosítani. Amikor ez már nem volt elegendő, áttértek a vásárlásra, majd a rekvirálás következett.⁶

A fémközpont hirdetése a Borsszem Jankó 1916. március 26-ai számában⁷

A harangok a háborúba mennek

A rekvirálás első szakasza 1916 nyarán-őszén kezdődött, amikor a hatóságok szisztematikusan megkezdtek a bronz, sárga- és vörösréz, ón vagy ónötözet felhasználásával előállított tárgyak begyűjtését. Vittek mindent, ami ezen anyagokból készült: kilincseket, ablak-, ajtó- és bútorvereteket, gyümölcsbefőző és rézüstöket, gyertyatartókat, főzőedényeket, rézsúlyokat, vörösréz fürdőkádakat, mosóüstöket.⁸ Nem sokkal később a honvédelmi minisztérium 1916. november 2-ai rendeletének megfelelően megkezdtek az állami épületek, a kastélyok és a templomok réztetejének és villámhárítójának leszerelését.⁹ Innen már nem kellett sokat várni, hogy a harangok is sorra kerüljenek. A vallás- és közoktatási miniszter 1915. augusztus 18-ai, 7903. sz. eln. köriratában kérte az egyházak vezetőit, írják meg, mely harangok nélkülözhetők egyházközségükben. Október 15-ei határidővel kimutatás készült a templomok és zárdák harangjairól, amelyben megjelölték a helység nevét, a lakosok és a hívek

6 Hlbocsányi Norbert: *A hadigazdaság a Nagy Háború első éveiben*. In: <https://bparchiv.videotorium.hu/hu/recordings/11512/hlbocsanyi-norbert-a-hadigazdasag-a-nagy-haboru-elso-eveiben> (A letöltés ideje: 2018. április 11.)

7 A kép forrása: Takács Róbert: *Egy szerencsés képviselő - politikusportré a Monarchia végnapjaiból*. <http://elsovh.hu/egy-szerencses-kepviselo-politikusportre-a-monarchia-vegnapjaibol/>

8 Völgyesi, 2014.

9 Ekkor szedték le a debreceni Nagytemplom réztetejét is, amelynek becsült súlya 11.000 kg volt.

számát, bemutatták a települési templomokat és kápolnákat, továbbá az itt lévő harangok számát, készítésük időpontját. Fel kellett tüntetni, hogy a harang milyen súlyú, anyagú, illetve azt is, hogy műemléki értékkel bír-e.¹⁰

Erre a kimutatásra alapozva készült el a honvédelmi miniszter 413/1916. sz. körlevele, amelyet 1916. március 21-én adtak ki. Ez elrendelte a harangok leszerelését, az egyházi hatóságokat pedig tájékoztatta az átvétel rendjéről. A leszerelés költségét a hadvezetőség állta, a tényleges leszerelési munkálatokat pedig az általuk megbízott vállalkozók végezték. Először a legnagyobb városokban hajtották végre a rendelet szerinti leszerelést, majd a kisebb települések következtek. A munkálatokról jegyzőkönyv készült, az átadott tárgyakat lemérték, és kilogrammonként 4 koronát fizettek az adott településnek. A rekvirálástól csak a vallási tevékenységhez szükséges, illetve a műértékkel bíró harangok mentesültek.¹¹

Az első világháború során a magyarországi harangállomány mintegy kétharmada megsemmisült. Helyettük az 1920-as és 1930-as években öntöttek új harangokat, ezek között sok olyat találhatunk, amelynek a feliratán szerepel, hogy rekvirált harang helyett készült.¹²

Harangok a dunakeszi Szent Mihály-templom tornyában

A dunakeszi öreg Szent Mihály-templom nagyharangját Johann Brunner öntötte 1777-ben Pesten.¹³ A 722 kilogramm súlyú kisharang 1834-ben, Eberhard Henrik pesti harangöntőmester műhelyében készült.¹⁴ A templomtoronyban lakó lélekharangon felirat nem volt. A másik kisharang, amely a temetői kápolnában kapott helyet, 1819-ben készült. Budán öntötte Franciscus Millner,¹⁵ a neve pedig Mária lett. 1892-ben a lovaregylet a templom pénztárából 500 forintot költött arra, hogy a megrepedt legkisebb harangot újraöntesse, a többi átalakította. A régi faállvány helyett a harangok számára modern, erős vasállványt is készítették.¹⁶ A munkálatokra a pesti székhelyű Walser Ferencz Első Magyar Gép- és Tűzoltószerek Gyára, Harang és Ércöntőde társaságot (Bp., VI. Lomb utca 34-36.) kérték fel, amely 519 forint 60 krajcárt kért az újraöntési és állványépítési, -szerelési munkáért.¹⁷ Az újraöntött harang felirata ez lett:

10 Topor, 2016.

11 Megyaszai Szilvia: *Harangrekvirálás Ladányban. A hadicélra rekvirált püspök-ladányi harangok*. In: <http://puspokladanyanno.hu/category/vilaghaboru/harangrekviralas-ladanyban/>, 2014. december 31. (A letöltés ideje: 2018. április 12.)

12 Millisits Máté: *A budapesti Szent István-bazilika harangjai és harangjárdái*. In: *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára*. Szerk. Tüskés Anna. Bp., CentrArt Egyesület, 2009. 267. 267-271.

13 Révész István *Helytörténeti Gyűjtemény* [= RIHGY], Iratok, Dunakeszi [= DK] 677.; A dunakeszi Szent Mihály-templom *Historia Domusa* (= HD [Dunakeszi]), I. 3. Johann Brunner budai harangöntő 1763 és 1785 között működött a városban.

14 HD [Dunakeszi], I. 61. Heinrich Eberhard német származású harangöntő volt, aki Halléban született 1770-ben, és műhelyét 1800-ban nyitotta Pesten. 1825-től magyar felirattal látta el harangjait. Műhelye 1839-ig működött, ő maga pedig 1841-ben halt meg.

15 RIHGY, Iratok, DK 677. Franciscus Millner budai harangöntő volt, 1842 és 1844 között dolgozott. Buda mellett Vácon, Monoron, Izbégen, Hirden és Kővágóörsön is készített harangokat.

16 HD [Dunakeszi], I. [149-150.]

17 RIHGY, Iratok, DK 676.

„Öntetett Szent István király tiszteletére, öntötte Walser Ferenc, Budapesten, 1892. 2044. sz.”¹⁸

Az öreg Szent Mihály-templom¹⁹

A dunakeszi harangok is útra kelnek

A háborús rekvirálás a dunakeszi harangokat sem kímélte meg. 1917. január 9-én Bohunka Lajos jegyző üzenetet hagyott a plébánián, miszerint a „Walser gyár telefonált, hogy holnap délelőtti órákban munkásai megjelennek Plébános Úrnál a harangok leszerelése végett.”²⁰

A leszerelési munkálatokat az egész falu végignézte, majd a vasútállomásig kísérték a harangokat. Itt Richter Béla plébános beszédet mondott: „A hazaszeretet szent nevében kérték és mi bár nagyon fájó szívvel ugyancsak a drága Haza javáért hoztuk meg a nagy áldozatot, midőn megváltunk szent harangjainktól. Nem ment könnyen, nehéz volt a válás; könnyezve hallgattuk utolsó – egy óras – búcsúzó versüket. De ha ezzel lehet még menteni valamit – bár senki sem hitte, ám legyen. Hazafias ünnepély keretében történt a szomorú és felejthetetlen aktus, ott volt az egész falu. A nép elkeseredésének enyhítésére a következő hazafias beszédet mondottam: K[edves] h[ív]eim]. A toronynak békés, Istenre emlékeztető

magasságában néhány órával ezelőtt utolsó kondultatok ti sz[en]t harangok, ércszívetek utolsó dobbanhat! Akik annyi lelki öröme, áldásnak, vigasztalásnak voltak megszentelt eszközei, leszálltatok a torony magasságából, mert a halál, a büntetés, az igazságos bosszú eszközeivé kell lennetek! Tegnap d[él]e[l]őtt ti búcsúztatok tőlünk, mert utolsó rezgett onnan felülről érc nyelvete s Istenhozzádot mondottatok kicsinynek-nagynak, fiatalnak-öregnek, szegénynek-gazdagnak, boldognak-boldogtalannak, az egész nagy községnek. Ma mi búcsúzunk tőletek! Eljöttünk, hogy búcsút vegyünk tőletek, mint hű őseinktől, kik jó és balsorsban virrasztottak felettünk. Eljöttünk, hogy búcsút vegyünk mint jó barátainktól, kik osztottak örömeinkben és bánatunkban. Búcsúzunk mint édes jó rokonainktól, kik szívünkhöz, lelkünkhöz odanőttek! Eljöttünk, hogy hosszú nagy utatokra szerencsét kívánjunk, hogy utolsó Istenhozzádot mondjunk, hogy mielőtt izzó lángban a halál részeivé lettek, még egyszer s utójára lássunk. Eljöttünk mind! A fiatalok, kiket nem hívtok már esküvőre, az öregek, kiket nem kísérték temetőbe. S ha fáj is lelkünknek a búcsúzás, mégis azt mondjuk, menjetek, menjetek, ti magyar szent harangok! Menjetek azok után kik már ott vannak, kiknek kezeit gyermekkorukban annyiszor fölcserzettétek, kik oly sokszor szólaltattak meg titeket. Menjetek magyar véreink után, menjetek a fiatalok s öregek után, akiknek oly sokszor beharangoztatok misére, első áldozásra, esküvőre. Menjetek idegen messzeségbe azok után, akik szántás-vetés közben a ti szavatokra imára levették a kalapjukat. Menjek és keressétek meg a harcmezőn a ti híveiteket, ezt a falubelieket, akik itt hagyták az ekeszarvát, a kapa-kasza nyelét és tűzben-vérben hőskökké magasztosultak. Menjetek, ott van a ti helyetek is a vértől ázott fedezékben! Oda kell érkeznetek átváltozva, mint ahogyan a mi testvéreink átváltoztatottan állnak őrt. Megismeritek egymást és győzni fogtok! Ti, akik itthon az Isten irgalmát és szeretetét zengtétek, most majd halálos ágyúszóval hirdessétek az Isten igazságát és bosszúállását! Harangágyúk! Szántóvető hősök! Tőletek várjuk Istenben bízó lélekkel, hogy új, boldog ezerévre termett Magyarországot szereztek nekünk! Úgy legyen, Isten áldd meg a magyart!”²¹

A meghagyott temetőkápolnai kisharang kongása mellett érkezett meg a menet a vasútállomásra, ahonnan vonaton szállították tovább a harangokat a hadianyaggyárakba, a dunakeszi harangokat a Walser-gyárba. Richter plébános felháborodását fejezte ki amiatt, hogy a fémközpont kilogrammonként csak négy koronát adott az elszállított harangokért.

„1917. jan[uar] 11-én rekviráltak tőlünk három harangot, és pedig a nagy harangot (tisza harangérc súlya 265 kg). Sz[en]t István magyar kir[ály] harangot 80 kg és egy kis harangot 9 kg. Összesúly = 454 kg. Terítés à 4 kor[ona] összesen 1816 kor[ona].”²²

Eközben a harangöntők és magánosok kb. 240 koronáért vehették meg kilogrammonként, hogy hadi alapanyagot gyártsanak belőle. Egy új harangért pedig kilogrammonként 270 koronát kértek.²³ A leszerelést a Szent István-harangot készítő Walser Ferenc-féle gyár végezte, az elszállításért is ők feleltek.²⁴

Új harangok a Szent Mihály-templom tornyában

A templom *Historia Domusa* ebben az időszakban igen hézagosa. Az új harangokról Richter plébános csak ennyit jegyzett be: „Az új harangok beszerzése volt a második szent tényke-

18 RIHGY, Iratok, DK 677. Id. Walser Ferenc öntődjéje 1860-tól működött Pesten. Id. Walser Ferenc mesterségét Schaudt Andrásról tanulta. A magyar harangöntők közül az egyik legkiválóbb mester volt, ő öntötte a budapesti Szent István-bazilika ma is meglévő Boldogasszony harangját. Egyes források szerint ő alkalmazta először a tárcsás harangfelfüggesztési módot, amellyel a harang élettartama megnövelhető. A műhely a 19. század végén részvénytársaság formájában folytatta tevékenységét. Két legnagyobb harangja Budapesten található. <http://www.magyarharangok.hu/harangontok.html> (A letöltés ideje: 2018. április 11.)

19 RIHGY, VII/99.

20 RIHGY, Iratok, DK 677.

21 HD [Dunakeszi], II. 26–27.

22 HD [Dunakeszi], II. 28.

23 HD [Dunakeszi], II. 27.

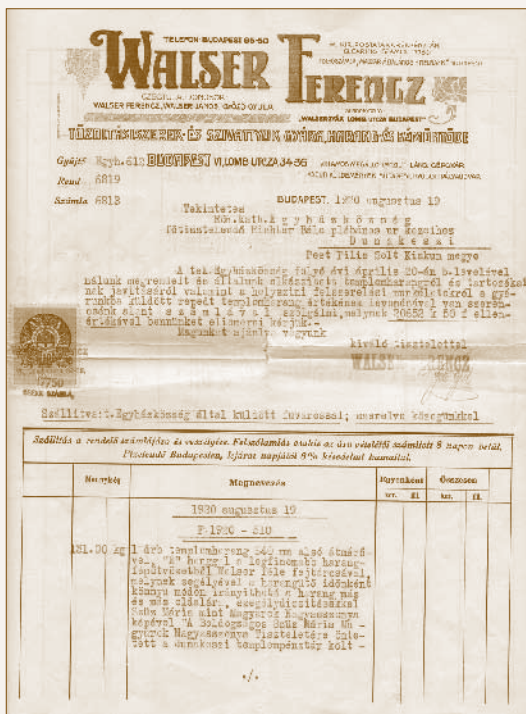
24 RIHGY, Iratok, DK 677.

dés.²⁵ Félesztendei tevékenykedés után a régiéknél nagyobb, zengőbb, szívet-lelket emelő, kellemes hangú harangok kerültek azok helyébe, a hívek áldozatkészségéből²⁶

Az első harangot 1920. április 20-án rendelték meg a dunakesziek, és a Walser-gyár öntötte a hívek számára.²⁷ A harang 131 kg súlyú volt, átmérője alul 640 mm lett, és „E” hangot adott. A gyártó szerint a legfinomabb harangötvözetből készült, és az árba beleszámították a náluk lévő – vélhetően korábban leszerelt – repedt harangok egyikét.²⁸ Az új harangért akkori értéken 20 652 koronát és 50 fillért fizetett a közösség. A harangot ellátták az ún. Walser-féle fejtárcsával, amely lehetővé tette, hogy a harangütő mindig a harang más és más oldalára irányuljon. A harang szegélydíszítést kapott, felirata pedig a következő volt:

„A Boldogságos Szűz Mária Magyarok Nagyasszonya tiszteletére öntetett a dunakeszi templompénztár költségén, Hanauer István püspöki kormányzása, Richter Béla plébános idején. Öntötte 1920. évben Walser Ferencz, Budapest.”²⁹

A szerelést a Walser-gyár alkalmazottja, Kratochvila Béla főszerelő végezte a helyszínen.³⁰

A Walser-gyár számlája a Mária-harangról (1921)³¹

25 Itt a Tanácsköztársaság utáni második szent ténykedésre utal, az első a hitélet újbóli beindítása, a családok áldozása volt.

26 HD [Dunakeszi], II. 39.

27 Ifj. Walser Ferenc 1918-tól folytatta apja munkásságát, amire a rekvirált harangok pótlása jó lehetőséget adott. A gyár 1930-ban a gazdasági világválságban aztán tönkre ment. <http://www.magyarharangok.hu/harangontok.html> (A letöltés ideje: 2018. április 11.)

28 A Nemzetgyűlésben pont 1921-ben érkezett hosszan Scholtz Ödön képviselő arról, hogy a beszovaltatott harangok nagy része alkalmatlan volt ágyúöntésre, azoknak egészen vagy összetörve meg kell lenniük az ágyúöntő hadiüzemekben (pl. Weiss Manfréd gyárában. Scholtz javaslatot tett arra, hogy ezeket, ha azonosítható a származási helyük, eredeti tulajdonosuknak adják vissza, vagy öntsék őket újra. (A Nemzetgyűlés 195. ülése, 1921. május 25. In: Nemzetgyűlési Napló, 1920. X. kötet 193–196.) Bár erre nem áll rendelkezésünkre konkrét adat, de nem zárható ki, hogy a Walserék által leszerelt dunakeszi harangok egyikének beszámlításával készült az új harang.

29 RIHGY, Iratok, DK 622.

30 RIHGY, Iratok, DK 622.

31 RIHGY, Iratok, DK 622.

A Mária-harang pótlása hatalmas terhet rótt a közösségre. Költségeit részben a harangalapból, részben a templom kézi pénztárának feleslegéből fedezték, amely átcsoportosításokra a püspöki hivatal engedélyt adott Richter plébánosnak.³²

A további két harang pótlására az egyházközségnek nem álltak rendelkezésére anyagi eszközök. A második harangot így a kegyúri jogokat gyakorló Magyar Lovaregylet finanszírozta, és Walser Ferenc öntötte. A cég 1921. szeptember 24-én szállította le Dunakeszire, Kratochvila Béla főszerelő helyszíni feladatvégzése mellett. Ennek a harangnak súlya 190 kg, alsó átmérője 680 mm volt, szintén a legfinomabb harangfémötvözetből készült, Walser-tárcsával, és „Esz” hangra hangolták. Szent József képével díszítették, felirata pedig ez volt:

„Szent József tiszteletére öntetett a Magyar Lovaregylet költségén, Hanauer István püspöki kormányzása alatt, Richter Béla plébános idejében. Öntötte 1921. évben Walser Ferencz, Budapest.”

Az öntés költsége 27 412 korona és 40 fillér volt.³³

A harmadik harangot Szlezák László öntötte a nevét viselő Szlezák László harang- és ércöntöde, harangfelszerelés és haranglábgyárban (Bp., VI. Frangepán utca 77.) 1921-ben. Az öntés 60 370 koronába került.³⁴ A harang súlya 528 kg, alsó átmérője 100 cm, „G” alaphangú. Felirata:

„Dunakeszi 1921, Jézus szent szíve tiszteletére öntetett N[agy] Pusztai István és neje, Csitai Katalin nagylelkű költségén erőszakos halállal 1918. év dec. 14. kimúlt fiúk Pusztai Márton jámbor emlékezetére, Hanauer István püspöki kormányzása alatt, Richter Béla plébános idejében, Szlezák László harangöntő által, Budapestben 1921.” A felirattal átellenes oldalon Jézus szívét ábrázoló kép található.³⁵

A nagyharang a Szent Mihály-templom északi tornyában
(fotó: Hunyadi Gábor)

Ma már csak a legutolsó, a Szlezák-féle harang van az új, két-tornyos templom északi tornyában, a Walser-féle Szent József-harangot a második világháború során rekvirálták, és vitték el ismét, hogy hadianyagot gyártsanak belőle.³⁶ A másik Walser-harang sorsa jelenleg ismeretlen.

32 RIHGY, Iratok, DK 679.

33 RIHGY, Iratok, DK 680.

34 RIHGY, Iratok, DK 678.

35 <http://www.magyarharangok.hu/dunakeszi.html> (Adatgyűjtés: Hunyadi Gábor, a letöltés ideje: 2018. április 11.)

36 RIHGY, Iratok, DK 684.

KOSZTOLÁNYI TÍMEA

Egy lelkész portréja

Mezei József szolgálata az alagi-dunakeszi evangélikus gyülekezetben, 1. rész

Evangélikusok Dunakeszin és Alagon

Mezei József evangélikus lelkész kiemelkedő alakja Dunakeszi és Alag evangélikus gyülekezetének. Az ekkor Újpesthez tartozó szórvány élén eltöltött mintegy húszéves lelképásztori munka (1932–1951) igen gyümölcsöző volt a közösség életének szempontjából: a különböző korosztályok érdeklődésének megfelelő, rendszeresen működő csoportok alakultak, s számos program és előadás erősítette a tagok összetartozását. A fellendülést azonban leginkább az 1939-re felépült – és azóta is Dunakeszi és Alag evangélikus egyházközségét szolgáló – templom segítette elő. Az Evangélikus Országos Levéltár (továbbiakban: EOL) őrzi Mezei József hagyatéki iratanyagát, amely a korábban megjelent helytörténeti munkák és a szemtanúk visszaemlékezésein túl további információkat biztosít a lelképásztor munkájával és a településünkön élő evangélikusok történetével kapcsolatban. E tanulmány elsősorban az EOL-ban fellelhető dokumentumokra építve kíván teljesebb képet nyújtani a gyülekezet mindennapjairól, valamint Mezei József életének fontosabb állomásairól. A hagyatéki anyag azt tükrözi, hogy az Újpesten eltöltött időszak a lelkész pályafutásának legfontosabb állomása volt. A magánlevelezéseken túl több irat fennmaradt az egyházközség igazgatásával kapcsolatban is, amelyek szintén a fiókegyháért végzett áldozatos munkájáról tesznek tanúbizonyságot. Az éves lelkészi beszámolók között megtalálható egy egyházlátogatási jegyzőkönyv, amelynek elején – a templomépítés történetéhez csatolva – egy hosszabb összefoglaló olvasható az alagi-dunakeszi evangélikus gyülekezet történetéről.

E forrás szerint Dunakeszi és Alag területén evangélikusok jelenlétéről legkorábban a török hódoltság utáni évtizedektől beszélhetünk. Bár nem kizárt, hogy korábban már eljutottak ide a reformáció tanai, a török hódítás miatti elnéptelenedés minden bizonnyal magával sodorta ennek nyomait. A XVIII–XIX. században a dunakeszi evangélikus lakosok kapcsolatban állhattak a szomszédos Fóttal¹, ami Dunakeszivel ellentétben protestáns – nagyobb részt református, kisebb részt evangélikus – többséggel bírt, viszont életükről nem sok információ maradt fenn. Az bizonyos, hogy helyzetüket ekkor állami szinten a III. Károly magyar király által 1731-ben és 1734-ben kiadott Carolina Resolútiók szabályozták. A rendeletekben megerősítették az 1681-es soproni országgyűlés 25. és 26. törvénycikkeit, amelyek a protestánsok szabad és nyilvános vallásgyakorlását továbbra is megengedték 2-2 előre kijelölt helyen (ún. artikulás helyen) engedélyezték. Az 1734-es rendelet másfelől megengedőbb volt, mivel mind az evangélikusoknak, mind a reformátusoknak lehetővé tette, hogy négy-négy egyházkerületet állítsanak fel, élükön a szuperintendánssal, s ez a két protestáns felekezetnek önállóbb szerveződést biztosított. Emellett egy adott területen meghatározó volt a földesúr egyes felekezetekhez való viszonyulása is.

A XIX. század végi és XX. század eleji fóti egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján a XVIII. században, az evangélikus Bohus család idején az evangélikus gyülekezet szabadon működött. Bár a Carolina Resolutio értelmében – mivel Fót nem számított artikulás helynek – templomot nem építhettek, a földesúr azonban, a törvények ellenére, engedte az urasági kastélyban az istentiszteletek megtartását. Később a katolikus gróf Fekete család szigorúan vette az állami utasításokat, amelyeknek értelmében császári parancsra Záborszky lelkésznek távoznia kellett, így az önálló fóti gyülekezet átmenetileg megszűnt.² Kérdéses, hogy a Fótton bekövetkezett változások mennyire befolyásolhatták az ekkor Dunakeszin élő, feltehetőleg igen kis létszámú evangélikus lakosság helyzetét. Anyagiak szempontjából nézve egy 1882. évi jegyzőkönyv szerint a fóti lelkészség megszűnése után már a dunakeszi és a fóti evangélikusok is a dunakeszi katolikus plébánia felé adóztak³, míg egy 1930-as jegyzőkönyvből az derül ki, hogy a Károlyi család idején⁴ a párbért már a dunakeszi plébániának fizették.⁵ Lelkiekben az itt élő lutheránusok előbb a cinkotai, majd 1783-tól a csomádi gyülekezethez tartoztak.⁶ Bár II. József türelmi rendelete alapján nagyobb lehetőség nyílt volna a gyülekezet újjászervezésére, Fót mégis csak 1876-ban lett újra önálló anyaegyház Endreffy János lelkész vezetésével, s hozzájuk csatlakozott a dunakeszi szórvány is. Az önállósodásra ugyanakkor sürgető szükség volt, mivel a szlovák nyelvű csomádi egyházközség nem vagy csak nehezen tudta biztosítani az anyanyelvi lelképásztori szolgálatot a hozzá tartozó nagy kiterjedésű magyar nyelvű területen.⁷ Az 1882-ben Pest megyében végzett egyházlátogatásra elkészített fóti jegyzőkönyv sajnos nem említi meg a dunakeszi evangélikus híveket.⁸ Ehelyett az 1880-ban hasonló célból készült csomádi jegyzőkönyvben találjuk meg Dunakeszit fiókegyházként megemlítve, 2 férfi és 4 nő hívővel, közülük 4-en úrvacsorázók voltak, egy fő pedig vegyesházasságban élt.⁹ Ebből arra következtethetünk, hogy a Fóthoz való csatlakozás nem közvetlenül a fóti gyülekezet önállósodása után történt, és ez a néhány evangélikus dunakeszi lakos a távolság miatt nem tartott fenn

2 Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Canonica Visitatio – Evangélikus Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek, Bányai Egyházkerület, Gyülekezetek látogatása 1930–1940. (=EDGY 1930–1940), 91. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_13_1930_1940_4D_Gyulekezetek_latogatasa/?pg=0&layout=s) vö: Evangélikus Digitális Gyűjtemények, Evangélikus Levéltári Források, Evangélikus Országos Levéltár, Canonica Visitatio – Evangélikus Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek, Bányai Egyházkerület, 1880–1882. Pest megyei Egyházkerület L.XXV., 366. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/Banyai_10_1880_1882_Pest megyei_egyhm/?pg=0&layout=s)

3 Uo.: 1880–1882. Pest megyei Egyházkerület L.XXV., 366.

4 1827-től Fót birtokosai

5 EDGY 1930–1940., 92.

6 EOL 1931–1950, Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 1.

7 Uo., 2.

8 Evangélikus Egyházlátogatási Jegyzőkönyvek, Bányai Egyházkerület, 1880–1882. Pest megyei Egyházkerület, Fóti egyházlátogatási jegyzőkönyv

9 Uo.: 1880–1882. Pest megyei Egyházkerület L.XXV., 145.

1 Evangélikus Országos Levéltár, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/2. (1931–1950) (=EOL 1931–1950), Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 1.

szorosabb kapcsolatot az anyaegyházzal. Változást a századforduló hozott, mikor Alag és Dunakeszi lakossága rohamosan megnőtt, főleg Budapest közelségének, illetve az alagi lovassport fellendülésének köszönhetően, és a lélekszámmal együtt az evangélikusok száma is gyarapodott.

Az alagi-dunakeszi evangélikus gyülekezet önállósodása érdekében tett törekvések Szeberényi Lajos fíti lelkész alatt (1891–1922) kezdődtek. A dunakeszi hívek a rákospalotai gyülekezethez kívántak csatlakozni, és az indok valószínűleg a könnyebb közlekedés lehetett, mivel vasúton gyorsabb volt eljutni Rákospalotára, mint kocsin Főtra. Az átszervezés azonban nem ment zökkenőmentesen. A rákospalotai evangélikus egyház 1912. május 19-én tartott közgyűlése tárgyalta először az átcsatolásra vonatkozó indítványt, de ennek feltételeit később többször újratárgyalták. Végül az 1921. május 29-i közgyűlés határozata értelmében vált Dunakeszi hivatalosan Rákospalota fiókegyházává,¹⁰ és ekkor megválasztották a vezetőtestületet is Ulreich Nándor felügyelő, Polónyi Gyula gondok, ifj. Greguss Pál jegyző és további hat presbiter személyében. A vezetői testületnek fontos szerepe volt később a gyülekezet önállóságának megőrzésében, mivel hamarosan problémák merültek fel a lelképásztori gondozás tekintetében. Az 1923. február 23-i presbiteri gyűlésen elhangzott kijelentés szerint hónapok óta nem volt istentisztelet, és a gyerekek vallásoktatás nélkül maradtak. Kovácsy Kálmán lelkész a tanító és a segédlelkész hiányára hivatkozva inkább azt tanácsolta, hogy a hívek a helybéli református egyházzal egyesüljenek. Ezt a presbitérium egyhangúlag elvetette, mert félt, hogy a nagyobb létszámú református gyülekezet végül teljesen magába olvasztja az evangélikusokat. A református lelkész ennek ellenére nagyjából fél-egy éven keresztül, amíg ez a gondozás nélküli állapot fennállt, elvégzett bizonyos egyházi funkciókat. Az 1924. június 22-i közgyűlésen a rákospalotai lelkész ismét kijelentette, hogy nincs ideje kellő segéderő hiányában a fiókegyházzal foglalkozni, ezért forduljanak a pesti esperességhez, hogy másik anyagyülekezet alá kerüljenek.¹¹ A kérelem végrehajtása nem váratott magára sokáig: 1924. augusztus 20-án Blatnitzky Pál esperes-lelkész elnöklete alatt az esperesi közgyűlés kimondta, hogy Rákospalota elbocsájtja kötelékéből az alagi-dunakeszi fiókegyházat, majd ideiglenesen megbízták az újpesti lelkészt, hogy az egyik hitoktatója tartson a gondozás nélkül maradt gyülekezetnek istentiszteleteket és hittanórákat. Geduly Lajos, az újpesti egyházköztség ekkori lelképásztora Mezei Józsefet bízta meg a feladattal.¹²

Mezei József 1885-ben született Mezőberényben, német evangélikus családban; édesapja Maleth József¹³ napszámos, édesanyja Szavenauer Erzsébet volt. Felsőfokú ta-

nulmányait Kolozsváron kezdte meg, ahol a bölcsészettudományi karon szerzett diplomát, majd Sopronban tanult evangélikus teológiát. Ez idő alatt ösztöndíjjal teológiát hallgatott egy-egy évig a németországi Erlangenben és Rostockban. Az egyetemi szünetben két hónapot töltött Bielefeld mellett a Bodelschwingh-féle speciális intézetben, ahol epilepsziás betegek ápolásával foglalkozott. Az evangélikus lelkészi vizsgák letétele után Várpalotán avatták lelkésszé, majd egy évet a celldömölki gyülekezetben töltött.¹⁴ Innen került Rákospalotára 1913 októberében.¹⁵ Kovácsy Kálmán lelkésszel való munkakapcsolata kezdetben nem volt felhőtlen. 1914-ben panaszt tett a Bányai Egyházkerületnél Kovácsy ellen, mivel az egyoldalúan felbontotta segédlelkészi szerződését és megvonta a fizetését. A probléma hátterében húzódó okokra nem derül fény az iratban, de az ügyet a Bányai Egyházkerület elutasította.¹⁶ A két lelkész közötti kapcsolat az I. világháború második felétől, amikor Mezei Józsefet tábori szolgálatra hívták be, átmenetileg megszakadt.

Mezei József mint tábori lelkész

1916. május 1-jén honvéd segédlelkésznek nevezték ki a Magyar Királyi Honvédség tartalékalományába.¹⁷ Mezei hagyatékából elsősorban a világháború utolsó éveiben az olasz fronton állomásozó k. u. k. 11. hadtestnél végzett szolgálataiba nyerhetünk bepillantást, ahol a katonához hasonlóan szembesülnie kellett a háború szörnyű pusztításával. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében hadosztályonként általában két lelkész szolgált: egy római katolikus és a hadosztály felekezeti arányai szerint egy másik felekezeti.¹⁸

10 A csatlakozás pontos menetéről egyelőre nem találtunk pontosabb információkat. A csatlakozás dátumát is egy későbbi, 1926. május 28-án tartott közgyűlés jegyzőkönyve erősíti meg, amely szerint az 1915. évi kerületi közgyűlés 18. pontja határozta el az átcsatolást, de 1921-ben hajtották végre.

EOL 1931–1950, Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 2.
11 EOL 1931–1950, Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 3.

12 Uo., 4.

13 1889-ben Mezeire magyarosította saját és gyermekei nevét. (EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, a hagyatéki anyag elején található életrajzi összefoglaló alapján)

14 EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 1. doboz, I/1 (1914–1931.) (=EOL 1914–1931), 1275/1914. Mezei József pályázata a sajtógömöri ág. ev. hitvallású magyar egyháznak megüresedett lelkészi állására.

15 EOL 1914–1931, 60/1914. Működési bizonyítvány

16 EOL 1914–1931, 1157/1916.

17 EOL, Irathagyatékok, Mezei József újpesti evangélikus lelkész iratai, 2. doboz, személyes iratok-bizonyítványok, 272/1917. sorszámú hitelesített másolat a kinevezésről.

18 Varga A. József: Katonák – lelkészek, tábori lelkészek, Zrínyi Kiadó, Bp., 2010., 77.

A közös hadseregben az evangélikus táborigényes lelkészek a bécsi Evangelischer Oberkirchenrat alá tartoztak, de – a református egyházhoz hasonlóan – a lelkészi szolgálat megszervezése akadozott. A protestáns lelkészeknek megbízatásuk után lényegében megszakadt a kapcsolatuk az egyházzal. Nem működött olyan szintű szervezettség, mint amit a római katolikus egyház a táborigényes püspökség hierarchikus felépítésével meg tudott valósítani. (Az evangélikus egyház esetében csak 1918-tól látta el Kapi Béla püspök a táborigényes lelkészek felügyeletét.)¹⁹ További problémát jelentett az ún. „lélekhalászat” is. Gyakori panasz volt, hogy a fronton levő katolikus papok, illetve a kórházakban ápolást végző szerzetesnővérek lelki gondozása révén a sebesült protestáns katonák katolikus hitre tértek. Ez szintén összefüggésben van a szervezési problémákkal és ebből fakadóan a protestáns lelkészek alacsony létszámával.²⁰

Az éppen száz évvel ezelőtt dúló nagy háború frontjáról hazahozott iratanyagban megtalálhatók a lelkész által vezetett halotti anyakönyvek, illetve az elesett katonák névsorai. A lelképásztori szolgálat további emlékét őrzik azok a levelek, amelyeket Mezei feletteseitől – közöttük elsősorban Taubinger táborigényes esperestől – kapott. Ezek az iratok további információkat tartalmaznak a lelkész mindennapjairól. A már fent említett problémák ellenére a lelképásztorok munkájának megsegítése érdekében születtek olyan lépések, amelyek a hatékonyabb szolgálat előmozdítását tűzték ki célul. 1918. május 13-án Gries bei Bozen (ma: Bolzano városrésze, Olaszország) evangélikus közösségi házában lelképásztori konferenciát szerveztek a 10. és 11. hadtest lelkészei számára. A találkozó célja a tapasztalatcsere, a különféle szolgálati helyek felekezeti arányának és körülményeinek megvitatása és az igehirdetés elősegítése volt.²¹ Később egy szeptember végén kelt összefoglaló rávilágít arra, hogy a táborigényes lelkészek is nagy mértékben rászorultak a vigasztalásra, és az ilyen közösségi alkalmak során tudtak erőt meríteni a munkájuk végzéséhez. A beszámoló utalást tesz a front mindennapos nehézségeire, amelyekkel Mezei Józsefnek is naponta meg kellett küzdenie. Az olaszországi front a világháború végéig véres harcok színtere volt, ami nagy lelki megterhelést jelentett a kimerült hadseregeknek. A terület magashegyi fekvése miatt az összeköttetés fáradságos volt, és a gyülekezet szétszórtsága tovább nehezítette a kapcsolattartást. A lelkigondozás terén további problémát jelentett, hogy a soknemzetiségű monarchia hadseregében különböző származású katonák harcoltak a hadosztályokban, és nem mindenki kaphatott az anyanyelvét beszélő lelkészt.²² Az alapvető lelképásztori munkát különböző hadi események korlátozták. Mezei József egyik levelében értesítette előljáróját, hogy az istentiszteletek megtartása nappal a védelmi hely hiánya, éjjel az elfoglaltság és az ismétlődő harci járőri tevékenység miatt nem lehetséges. A lelkész sokszor éjszaka látogatta a katonákat, és az ekkor folytatott beszélgetések szolgálták a csüggedők vigasztalására.²³ A kiemelt

ünnepeken fokozott figyelemmel jártak el a pasztorációs szolgálatban. 1918-ban a táborigényes esperes felhívta minden lelkész figyelmét a reformáció emléknapjának fontosságára, hogy az ünnepet minden hadosztálynál (még a tüzérségnél is) istentisztelettel és úrvacsorával tartsák meg.²⁴

Mezei József istentiszteletet tart 1918-ban az olasz fronton

Az első világháború után Mezei József visszatért Újpestre, ahol néhány évvel később megbízták az alagi-dunakeszi hívek vezetésével. Hamar gondozásába vette a fiókegyházat, és két év elteltével már szorgalmazta a templomépítést, ami először az 1926. április 23-i közgyűlésen merült fel. Ezt követően 1926. június 3-án rögzítették, hogy az 5 millió korona pénztári maradványt templomépítésre fordítják.²⁵ 1930 novemberében dr. Raffay Sándor püspök látogatást tett az újpesti egyházközségben, amelyen az alagi-dunakeszi gyülekezet tagjai is részt vettek. A november 9-én tartott ünnepi közgyűlésen az Ulreich Nándor felügyelő vezette küldöttség a püspök támogatását kérte ahhoz a törekvéshez, hogy a 300 főt számláló gyülekezetnek templomot tudjanak építeni.²⁶

1931-ben, Geduly Lajos halála után Mezei Józsefet választották meg Újpest evangélikus lelkészévé, ezután sem szűnt meg azonban szoros kapcsolata a fiókegyház gyülekezetével. A közösség összekovácsolásának érdekében gondoskodott az istentiszteletek és egyéb alkalmak gyakoribb megszervezéséről, és – a korábbi törekvéseket támogatva – kezébe vette a templomépítés ügyét. Ezt előkészítve gondoskodott az itt lakók szervezettebb lelki gondozásáról. Az 1932. szeptemberi közgyűlésen bejelentette, hogy a havi egyszeri istentiszteletek számát havi kettőre emeli, továbbá a nagyobb ünnepek első napjaira úrvacsorával egybekötött istentiszteletet rendszeresített. Ugyanekkor figyelmet fordított a Kisalagon élő néhány evangélikus lakosra is azzal, hogy helyben megszervezte az istentiszteleteket, kezdetben évi három alkalommal, majd 1938 novemberétől minden hónapban.²⁷ A hitoktatás az iskolákban zajlott: Alagon, a MÁV

19 Uo., 91–95.

20 Csohány János: A magyarországi protestáns táborigényes lelkészet (1835–1918), In: Alföldi társadalom V. köt., Szerk.: Simon Imre, Békéscsaba, 1994., 32.

21 EOL 1914–1931, 1918. táborigényes lelkész, 1918. május 7-én kelt meghívó, iktatószám nélkül

22 EOL 1914–1931, 1918. táborigényes lelkész, 1918. szeptember 28-án kelt levél, 1.

23 EOL 1914–1931, 1918. táborigényes lelkész, 1918. szeptember 25-én kelt levél

24 EOL 1914–1931, 1918. táborigényes lelkész, Taubinger táborigényes esperes 1918. október 15-én kelt levele

25 EOL 1931–1950, Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 4.

26 EDGY 1930–1940., 191.

27 EOL 1931–1950, Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 4.

műhelytelepen, valamint Dunakeszin a római katolikus népiskolában és a polgári iskolában heti egy-egy órában. 1932-ig a lelkész végezte a nevelést minden intézményben. Ezt követően hitoktatók segítették munkáját: 1932 és 1935 között Haynal Vilma tanítónő, majd 1935 és 1936 között Keve Lajos segédlelkész az alagi községi és a dunakeszi katolikus iskolában, 1937-től pedig Agárdy György kántortanító Alagon és Dunakeszin is, a Műhelytelep kivételével, ahol továbbra is a lelkész tartotta a hitoktatást.²⁸

A közösségi élet fellendülését mutatja, hogy már a templomépítést megelőző években egyesületek működtek az evangélikus gyülekezetben. 1932-ben Mezei József szorgalmazására alakult meg az alagi-dunakeszi Nőegylet. Elsősorban estélyek rendezésével és gyűjtések megszervezésével foglalkoztak, amelyek nagymértékben gyarapították a templomépítésre szánt pénzügyi alapot, és karácsonykor számos szegény családot, főként gyermekeket támogattak ajándékokkal. Szintén a gyülekezet összefogására jött létre 1936-ban a Luther Szövetség²⁹ helyi szervezete, amely első elnökének Greguss Pált választotta meg. A szövetség elsősorban kulturális téren tevékenykedett, keretei között működött az ifjúsági énekkar, továbbá vallási estélyeket rendeztek, ahol az igehirdetést követően irodalmi összeállításokat, zenés produkciókat hallgathattak meg az érdeklődők.³⁰ Az 1936. évi lelkészi összefoglaló alapján az adott évben egy evangélikus napot és tíz vallási estélyt is szerveztek – főleg gyülekezeti tagok szereplésével. Az énekkar és a gyermek bibliakör hetente tartott összejevetelt.³¹

1937-ben elindult a gyülekezeti értesítő, amely nemcsak Újpesten, hanem a fiókegyházban is olvasható volt. Hatására a lanyhuló templomlátogatás újra megélné, és – mivel a lap mindenkihez eljutott – felébresztette a kevésbé gyakorló hívők érdeklődését is az egyházközség munkája iránt. Mezei József nagy áldásnak nevezte az értesítőt, amelyet minden gyülekezetben bevezetendőnek ítélt, úgy vélte, főleg a szórványokban tenne igazán nagy szolgálatot.³²

A templomépítés az evangélikus hívek létszáma miatt egyre sürgetőbbé vált. Bár számáruk Alagon és Dunakeszin a XX. század első felében jelentősen nem változott, a települések lakosságának növekedésével az evangélikus gyülekezet is népesebb lett. Mint láthattuk, a XIX. század végén településünk még csupán pár evangélikus lelket számlált, a XX. századtól a beköltözések hatására ez megváltozott. Az 1910-es népszámlálási adatok alapján Alagon 100 fő (a lakosság 5,9%-a), míg Dunakeszin 86 fő (a lakosság 2,6%-a) volt evangélikus. Az 1930-ra létszámuk Alag esetében már 161 (a lakosság 5,3%-a), Dunakeszin 172 fő (a lakosság 2,8%-a) volt.³³

Az istentiszteleteket ekkor az alagi iskolában tartották. 1936-ra azonban a gyülekezet már nem férhetett el az is-

kolai tanteremben, ezért az ifjúsági közösség, az énekkar és sokszor a nőegylet is magánlakásokban volt kénytelen összejönni.³⁴ Még 1933-ban felmerült az a gondolat, hogy Dunakeszin, a MÁV műhelytelepen is legyen időnként istentisztelet a dunakeszi híveknek, vagy legalább egy imaterem épüljön, de ez nem valósult meg.³⁵ Az istentiszteletek látogatottsága ebben az időszakban így is példaértékű volt, mivel a hívek a gyülekezeten belül a szomszédos településekre is ájtáltak. Mezei József 1938. évi lelkészi összefoglalójában kiemelte, hogy a kisalagi szórványban 45 hívő élt, de az istentiszteleteken mégis ennél többen vannak, mivel a szomszédos települések lakói, sőt még a reformátusok is felkeresték a szertartásokat. A kisalagi hívek pedig következetesen részt vettek az alagi istentiszteleten, télen, nyáron, esőben is megtették gyalogosan a hosszú utat, és ugyanez elmondható volt a Dunakeszin és a Révdülőben élő hívekről is. „Ezek méltó utódai a hőskorszak üldözött evangélikusainak!” – zárta le dicséző gondolatait a lelkész.³⁶

Ezért is érthető, hogy a templom helyének kiválasztásakor elsődleges elv volt, hogy fekvése kedvező legyen az alagi és a dunakeszi híveknek egyaránt. Bár Alagon élt több evangélikus, a dunakesziekre való tekintettel mégis elvetették, hogy az új templom Alag belső területén legyen, annak ellenére, hogy Ulreich Nándor egyházfelügyelő a saját telkeit engedte volna át részben ingyen, részben kedvező feltételek mellett. A templom első tervezett helye a dunakeszi vasútállomás mellett volt, ahol a gyülekezet még 1929-ben vásárolt egy 633 négyszögöles telket. 1936-ban lehetőség nyílt, hogy a Dunakeszit és Alagot összekötő vasúti felüljáró mellett, a vasútvonal közvetlen közelében fekvő, használaton kívüli MÁV-telket megvásárolják, erre azonban – egy régebbi terv megvalósulása miatt – nem került sor. E. Issekutz Gyuláné közbenjárása és kapcsolatai révén a Magyar Lovaregylet végül bérbe adta a gyülekezetnek a Horthy Miklós (ma Fóti) út és a Vasút (ma Verseny) utcai kereszteződésben lévő telke egy részét, ami fekvését és megközelíthetőségét tekintve kiváló területnek bizonyult.³⁷

A telek megszerzésével párhuzamosan elkezdődött a templom tervrajzának készítése. Az egyházközség vezetői tájékozódásképpen több templomot is megtekintettek, amelyek közül a szolnokit találták a legszebbnek.

Az első kapavágás az evangélikus templom telkén

28 Uo., 6.

29 Kezdetben működött a Luther Szövetségnek ifjúsági tagozata is, de sajnos 1939-től ez a fiókegyházban megszűnt, és csak az újpesti anyagyülekezetben működött. (EOL 1931–1950, 1939. év köteg, Lelkészi jelentése 1939-ről, 14.)

30 EOL 1931–1950, Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 7.

31 EOL 1931–1950, Lelkészi jelentés 1936-ról, 8.

32 EOL 1931–1950, Lelkészi jelentés 1937-ről, 1.

33 EOL 1931–1950, Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 8.

34 EOL 1931–1950, 1936. év köteg, Lelkészi jelentés 1936-ról, 8.

35 EOL 1931–1950, Canonica Visitatio: Alag-Dunakeszi fiókegyház vázlatos története, 6.

36 EOL 1931–1950, 1938. év köteg, Lelkészi jelentés 1938-ról, 8.

37 EOL 1931–1950, Az Alag-Dunakeszi evangélikus fiókegyház temploma építésének története, 1-2.

A szűkös anyagi lehetőségek miatt nem volt arra mód, hogy a templom, a hozzá tartozó gyülekezeti ház és lelkeszlakás tervének elkészítésére nyilvános pályázatot hirdessenek. A gyülekezet vezetősége Lehoczy György budapesti mérnököt bízta meg a vázlatok elkészítésével. A kérésnek megfelelően kisméretű, falusi jellegű templom tervét rajzolta meg, amelyet – többszöri átdolgozás után – a presbitérium 1938. április 3-án elfogadott. Több építőt is megkerestek, de közülük csak Szabó János újpesti építőmester adott teljes körű ajánlatot. Az építőmester megállapította, hogy a telek fekvése miatt sok földmunkára lenne szükség a megálmodott terv végrehajtására, ami jelentősen emelte volna a költségeket. Szabó János ezért díjmentesen egy új tervet készített, amelyben a templom mérete a korábbihoz képest kisebb volt, viszont a gyülekezeti terem a templom alagsorában kapott helyet, ami gazdaságosabb helykihasználást jelentett. A templomról készített vázlatok elnyerték a gyülekezet tetszését, és az új tervet a közgyűlés 1938. augusztus 7-én elfogadta. Mezei József lelkész személyesen is sokat tett azért, hogy az építkezéshez szükséges összeg időben rendelkezésre álljon. Világi és egyházi szervezeteket keresett meg, közöttük az egyházkerület ekkori püspöke, dr. Raffay Sándor 1200, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1200, Dunakeszi 580, míg Alag település 400 pengővel támogatta a templomalapot.³⁸

Az épületre jellemző neogótikus stílus a két világháború közötti magyar evangélikus templomépítészeti meghatározó irányvonal volt. A historizálás széles körű elterjedése összefüggött a XIX. században kialakult építészeti jellemzőkkel, amelyeket az eisenachi regulatív (1861)³⁹ határozott meg. Eszerint az evangélikus templomépítészeti vissza kell térnie a középkori hagyományokhoz, tehát a hosszházas-szentélyes, tornyos templomtípushoz. Az irányvonal Magyarországon késve fejtette ki hatását, és – a hazai protestáns építészettel ötvözve – sokáig uralkodó alapelvnek számított. Hatására – a XX. század első felének templomépítésben gazdag időszakában – főleg neogótikus templomok születtek.⁴⁰

1938. augusztus 28-án délelőtt ünnepélyes istentiszteletet tartottak a templomtelken, s ezután megkezdődtek a munkálatok. Mezei József így emlékezett vissza ezekre a napokra:

„Végre augusztus 28-án, egy szép verőfényes vasárnapon ott állott a hívők serege az anyaegyház intézményeinek vezetőségével, a két község előljáróságával és a Lovaregylet gondokságával, a fenyvessel szegélyezett tisztáson felállított oltár körül, hogy ünnepélyes istentiszteleten mutassa be hálaadó áldozatát a Seregek Urának, megsegítő kegyelméért és kérje áldását arra a templomra, amelynek felépítését megkezdhetik azon a megszentelt helyen. És rá két hónapra már állt a templom, ég felé törő három karcsu tornyán az aranykeresztel. Két hónapig ünnepi díszet öltött a lelkünk, s naponkint órákig időztünk ott, nem tudva betelni az örömtől annak látásán, mint emelkedik ki Istennek háza a mélységből és nyulik fel rohamosan szépen, karcsun, könnyedén, kecsesen a magasba. Az egész környéken ünnepi komolyság

ömlött el. A járókelők megihletődve állottak meg s a munkások némán, csendben, minden hangoskodás nélkül szorgoskodtak, mint ahogy illik azokhoz, akik tudatában vannak annak, hogy templomot építenek. Akik ott találkoztunk, boldogságtól sugárzó arccal köszöntöttük egymást és segítettünk egymásnak örülni. Felejthetetlen napok, felejthetetlen élmények!”⁴¹

Az evangélikus templom építése

1939 júliusára már összesen 31 000 pengőt költöttek a templom építésére, amely összeg nagy része a hívek adománya volt. Végül 1939. szeptember 10-én, dr. Raffay Sándor püspök avatta fel az új templomot. A belső berendezés ekkor még nem készült el teljesen: hiányoztak a padok, a toronyban még nem voltak harangok, továbbá a templomtelken is maradt munka a kerítés kialakításával. Ennek ellenére a visszaemlékezésekből látszik, hogy az ünnepélyes alkalomra nagy örömmel gyűltek össze Alag, Dunakeszi és Újpest lakói, hiszen a növekvő létszámú gyülekezet immár méltóbb körülmények között élhette mindennapjait.⁴²

Az alagi evangélikus templom szentelése

38 Uo., 3-4.

39 1861-ben az Eisenachban megtartott evangélikus zsinat a templomok építésére vonatkozó elvárásokat 16 pontban határozta meg.

40 Khähling János: Evangélikus templomok a mai Magyarországon (Veszendő templomaink III. sorozat), Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004. 18.

41 EOL 1931–1950, 1938. év köteg, Lelkész jelentése 1938-ról, 21.

42 EOL 1931–1950, 1939. év köteg, Lelkész jelentése 1939-ről, 18–19.

ASZTALOS MIHÁLY „Édenkert” a belvárosban

Visszatekintés a múltba

A Mária Terézia uralkodása idején, 1770-ben kiadott *Dunakeszi község Urbáriuma* rögzítette az akkori földesúr, Grassalkovich Antal és a dunakeszi jobbágyok között fennálló viszonyt. Többek között azt is előírták, hogy minden jobbágy családnak kb. 1200 négyszögöl nagyságú belső telek járt. Szükség is volt ilyen nagy területre, hiszen ezen helyezkedtek el az istállók, a gazdasági épületek, az ólak, az állatok karámfjai és a szérűskert, valamint a lakóház is. Ezidőtájt a lakosság lélekszámát kb. 500 főre becsülték. A módosabb – több földön gazdálkodó – jobbágy családok a Fő út és a Templom utca melletti telkeken laktak. A szegényebbek az Alsó- és Felsőtabánban éltek. A család lélekszámának növekedésével egy telekre több ház is épült, ami idővel megnehezítette a gazdálkodást. Mivel a telekből a legnagyobb részt a szérűskert foglalta el, ezért ennek újabb helyet kellett keresni. Amint erre lehetőség adódott, a már lakott telek szomszédságában lévő földekből alakították ki a szérűskerteket. Úgy gondolták, hogy az új szérűskertnek elegendő az eddiginek a fele, kb. 600 négyszögöl nagyságú telek is. Idővel azonban ezeken a szérűskerteken is fokozatosan istállók, pajták és ólak épültek. Az állatok gondozására naponta idejáró, főleg idősebb embereknek – praktikus okból – ez lett az állandó tartózkodási helye. Előfordult, hogy fiatalabb legények is csatlakoztak a már itt lakó idősebb rokonukhoz, de a régi és az új porta közelsége miatt állandó kapcsolatot tartottak fenn a családjukkal.

Külterületből belterület

Ahogy a társadalmi viszonyok kezdtek átalakulni, úgy változott meg a gazdálkodás rendje is. Az egyeduralkodó mezőgazdaságból élő családok száma fokozatosan csökkent. Egyre többen hagytak fel a gazdálkodással – főleg a szegényebb családok –, és a gyorsan teret hódító iparban helyezkedtek el. A dunakeszieknek meg volt a lehetőségük erre, mivel a közeli budapesti, valamint a helyi üzemekben sokan találtak munkát. Ezeknek a családoknak már nem volt létszükséglet a nagy telek, ezért vagy több családi házat építettek rá, vagy kikapcellázták és eladták a telkeket. Ez a folyamat oda vezetett, hogy mind több új utca alakult ki, és azok szerkezete rendezettebbé vált. Jó példa erre a János utcától a Béke utcáig terjedő településrész. A település növekedésével így vált az ősi faluközpont szomszédságában levő szérűskertekből belterület.

Manapság

Napjainkban a belterületnek számító városközpontban már csak elvétve található valamikori szérűskert nagyságú, kb. 600 négyszögöles telek. Ezen ritkaságok közé tartozik a miénk is. De ezen telkek sorsa is bizonytalan, mivel óriási az építési telekigény. Családunk mindig is tudatosan arra törekedett, hogy a kert megművelhető részébe olyan hasznos növényeket és fákat ültessen, amelyeket az étellezésnél fel tudunk használni. Példaként említenék ezek közül néhányat: Meteor meggy,

Germensdorfi cseresznye, Magyar kajszibarack, Champion, illetve Nektarin őszibarack, kobak körte stb. Szőlőből: Csabagyöngye, Saszla, Irsai Olivér, Pölöskei muskotályos stb. A növénytermelésnél kiemelném a paradicsomot, abból is a régi, jól bevált, befőzni való, híres dunakeszi fajtát. Szüleim nagy paradicsomtermelő gazdák voltak. Gyermekkoromból jól emlékszem az 1948-as évre, amikor rekord méretű paradicsomok termettek. Előfordultak 90 dekás befőzni való paradicsomok is. A mai napig szívesen termelek paradicsomot. Minden évben megtermelem a befőzéshez szükséges mennyiséget. Nekem ugyan csak 77 dekás paradicsom a rekordom, de erre is büszke vagyok. Ha a kerti teendőim végeztével pihenésként végigsétálok a kert járdácskáin, jóleső érzéssel szemlélem a munkám eredményeként fejlődő gyümölcsöket és más növényeket. Kellemes érzéssel tölt el az én kis „Édenkertem” látványa. Sajnos a korom előrehaladtával mind nehezebben tudom ellátni a napi teendőket, de amíg bírom, elvégzem a munkát.

